

Evropská unie
Evropský sociální fond
Operační program Zaměstnanost

ANALÝZA ZAHRANIČNÍCH MODELŮ NÁVAZNÉ PÉČE O MLADÉ LIDI OPOUŠTĚJÍCÍ NÁHRADNÍ RODINNOU PÉČI NEBO ÚSTAVNÍ VÝCHOVU

Zpracováno v rámci projektu „Podpora zkvalitňování následné péče o mladé lidi opouštějící náhradní rodinnou péči nebo ústavní péči“, registrační číslo: CZ.03.2.63/0.0./0.0/16_065/000372

Září 2017

OBSAH

1.	ÚVOD	4
2.	OBEČNÁ PRAVIDLA A STANDARDY PÉČE O MLADÉ LIDI OPOUŠTĚJÍCÍ NÁHRADNÍ TYPY PÉČE.....	8
2.1.	Standardy pro péči o děti mimo domov Quality4Children	9
2.1.1.	Cíl standardů	9
2.1.2.	Příprava dospívajícího mladého člověka na opuštění péče	10
2.1.3.	Proces opuštění péče	12
2.1.4.	Komunikace s dítětem nebo mladým dospělým a jeho participace na rozhodovacích procesech	15
2.1.5.	Sledování dalšího vývoje mladého dospělého	19
2.2.	Směrnice o náhradní péči o děti.....	20
2.3.	Všeobecný komentář Výboru pro práva dítěte č. 20	22
3.	SYSTÉMY NÁVAZNÉ PÉČE O MLADÉ DOSPĚLÉ VE VYBRANÝCH EVROPSKÝCH ZEMÍCH	24
3.1.	Úvod	24
3.2.	Spolková republika Německo	25
3.3.	Rakousko.....	31
3.4.	Slovensko	34
3.5.	Polsko	38
3.6.	Velká Británie	39
3.7.	Francie.....	44
3.8.	Nizozemí.....	46
3.9.	Skandinávské země	51
3.10.	Jihoevropské země.....	54
4.	VYBRANÉ SLUŽBY A PROJEKTY ZAMĚŘENÉ NA MLADÉ DOSPĚLÉ OPOUŠTĚJÍCÍ NÁHRADNÍ PÉČI V ZAHRANIČÍ.....	56
4.1.	Systémy spolupráce	56
4.2.	Další služby a podpůrné programy.....	62
5.	OTÁZKA PŘENOSITELNOSTI ZAHRANIČNÍ PRAXE DO PODMÍNEK ČESKÉ REPUBLIKY	67

5.1.	Úvod	67
5.2.	Příprava a doprovázení do dospělosti.....	68
5.3.	Přístup ke vzdělání a pracovnímu uplatnění	71
5.4.	Bydlení	73
5.5.	Hmotná pomoc	73
5.6.	Vztahy a širší sociální prostředí.....	75
5.7.	Data o mladých dospělých a jejich dalším vývoji	75
6.	ZÁVĚR.....	77
7.	POUŽITÁ LITERATURA A DALŠÍ ZDROJE INFORMACÍ	79

1. Úvod

Analýza zahraničních modelů návazné péče o mladé lidi opouštějících náhradní rodinnou péči nebo ústavní výchovu (dále jen „Analýza zahraničních modelů návazné péče“) byla zpracována jako jeden z podkladů pro projekt obecně prospěšné společnosti SKP-CENTRUM, o.p.s. „Podpora zkvalitňování následné péče o mladé lidi opouštějící náhradní rodinnou péči nebo ústavní péči“, jehož cílem je zkvalitnění tzv. „následné“¹ resp. „návazné“ péče o osoby, které po dosažení zletilosti odcházejí z ústavní výchovy nebo náhradní rodinné péče a nedisponují odpovídajícím zázemím pro vstup do samostatného života. Analýza zahraničních modelů návazné péče se zaměřuje především na situaci ve vybraných státech Evropské Unie. Důraz byl kladen na identifikaci prvků dobré praxe a jejich možnou přenositelnost do českého prostředí.

„Návazná péče“ spočívá v prodloužení sociální ochrany a nabídky služeb, která je určena dětem nebo dospívajícím mladým lidem², pro vybraný okruh osob, které již dosáhly zletilosti (mladým dospělým). Systémy následné péče se však přizpůsobují skutečnosti, že pracují s člověkem, který je svéprávný a má plná rozhodovací práva³. Kvalitní systém návazné (následné) péče je nastaven tak, aby plynule navazoval na formy podpory, které se dospívajícím mladým lidem dostávalo před 18. rokem věku („příprava na dospělost“). Cílem této pomoci je zmírnit dopady „ostrého předělu“ mezi dětstvím a dospělostí. U dětí odcházejících

¹ Pojem „následná péče“ se využívá i v dalších oblastech, například v sociálních službách (§ 64 zákona o sociálních službách, jde o ambulantní nebo pobytové služby poskytované osobám s chronickým duševním onemocněním a osobám závislým na návykových látkách). Z tohoto důvodu zpracovatel této analýzy používá pro podporu mladých lidí před a po dosažení dospělosti spíše pojem „návazná péče“.

² Jako dospívající mladí lidé jsou v této analýze označovány osoby ve věku od cca 12 do 18 let, jako „mladí dospělí“ osoby po dosažení zletilosti.

³ Tato péče je až na výjimky poskytována se souhlasem mladého dospělého. V některých státech lze rozhodnutím soudu nebo správního úřadu tento souhlas nahradit. Jako příklad lze uvést prodloužení nařízené ústavní výchovy až do 19 let v České republice, i když v tomto případě nejde o typickou návaznou péči, ale spíše o prodloužení ochranného opatření.

z náhradních typů péče jde o přechod mezi stavem „plné zaopatřeni“ a „plné odpovědnosti“ za vlastní osobu.

Většinu dětí provází a podporuje při vstupu do jejich samostatného (dospělého) života vlastní rodina. Dítě se aktivně účastní života v rámci rodiny a širších společenských vztahů, a přirozeně tak nabývá schopnosti a dovednosti potřebné pro období vlastní dospělosti. V některých případech je však nutné, aby tuto podporu poskytla dospívajícímu dítěti nebo mladému dospělému společnost. Jde zpravidla o situace, kdy vlastní rodina není schopna plnit základní socializačně-výchovné funkce, nebo o případy, kdy z hlediska specifických potřeb rodiče a dítěte (zdravotní, mentální či jiné znevýhodnění) přesahuje potřebná podpora možnosti rodiny. Návazná péče se tak zaměřuje zejména na dospívající mladé a mladé dospělé:

- a) z nefunkčních či neúplných rodin;
- b) ze sociálně znevýhodněného prostředí;
- c) se zdravotním, mentálním nebo jiným znevýhodněním;
- d) vyrůstající v různých typech náhradní péče nebo náhradní výchovy;
- e) v konfliktu se společností (opakované páchaní přestupků nebo jiného protiprávního jednání);
- f) se závislostmi na návykových látkách atd.

Mezinárodní výzkumy ukazují, že mladí lidé po odchodu z náhradní rodinné péče představují skupinu s nevyšší pravděpodobností sociálního vyloučení ze společnosti.⁴ Výzkumy poskytly důkazy, že tyto rozdíly jsou způsobeny kvalitou poskytované péče, typem přechodu z péče do samostatného života a faktem, zda se jim během odchodu a po opuštění náhradní péče dostává odpovídající pomoci. Osobní a odborná podpora, které se mladým lidem po odchodu z péče dostává, může významně ovlivnit kvalitu jejich dalšího života). Odborní zaměstnanci následné péče jsou pro mladé lidi velkou pomocí a oporou, zvláště pomohou-li jim získat ubytování, finanční pomoc, vzdělání, zaměstnání, zdravotní služby a

⁴ STEIN, Mike. *Zvyšování odolnosti mladých lidí opouštějících péči*. Závěry z výzkumu. In.: Příprava na nezávislý život. SOS Children's Villages International. 2009.

duševní pohodu. Na cestě k dospělosti pomáhá mladým lidem také služba poradenství, někdy zprostředkovaná těmi, kdo již z péče odešli, která jim nabízí jiný typ vztahů než odborná pomoc či problémová rodina.

Hlavním výstupem projektu obecně prospěšné společnosti SKP-CENTRUM, o.p.s. má být metodika sociální práce s mladými lidmi. Tento dokument má obsahovat systémová a metodická řešení nejčastějších situací řešených v souvislosti s opuštěním náhradní péče. Dokument má být vytvořen v obecné podobě tak, aby byl využitelný i pro přenos do činnosti dalších spolupracujících subjektů. Analýza zahraničních modelů návazné péče se proto zaměřuje především na systémová řešení pomoci mladým dospělým na národní, regionální i místní úrovni v různých evropských (a z hlediska vybraných aspektů okrajově i v mimoevropských) zemích, služby pro tuto cílovou skupinu, využívané metody práce i postupy při sledování výsledků (kvality) návazné péče. Analýza sleduje všechny fáze přípravy mladého člověka na samostatný život od období před ukončením náhradní péče (formy přípravy na samostatnost v náhradních rodinách a pobytových zařízeních), krátce po odchodu z náhradní péče (resp. v procesu opouštění) i další podpory vedoucí k dosažení úplné samostatnosti.

Analýza se v první části zaměřuje na obecná východiska a standardy vycházející z mezinárodních dokumentů. Tyto zásady jsou určujícím faktorem pro nastavení většiny vyspělých systémů návazné péče v evropských zemích a jsou dobře využitelné i v České republice. Další část analýzy je věnována nejprve situaci v zemích sousedících s Českou republikou a následně i v dalších vybraných evropských zemích. Na systémovou část navazují příklady služeb pro mladé dospělé v zahraničí. Snahou zpracovatele bylo postihnout různé přístupy vyplývající z odlišného pojetí sociální péče, proto byly do analýzy zařazeny skandinávské, jihoevropské i tzv. kontinentální systémy. Vzhledem k předpokládanému rozsahu si analýza nekladla za cíl popsat vyčerpávajícím způsobem všechny evropské země. Některé prvky návazné péče jsou shodné prakticky pro všechny systémy. Společným znakem je důraz na prevenci umisťování dětí do náhradní péče. Pokud je dítě nuceno vyrůstat mimo rodinu, má jednoznačnou preferenci náhradní rodinná péče. Pobytová zařízení jsou

uzpůsobována tak, aby se co nejvíce blížila „domácnosti“. I přes tato opatření se však počítá s navazující pomocí, jejímž základem je zajištění bydlení, doprovázení mladého dospělého sociálním pracovníkem a dalšími odborníky, pomoc při dosažení co nejlepšího vzdělání či pracovního uplatnění. Přes tyto shodné znaky se však jednotlivé systémy odlišují určitými postupy či formami podpory. S ohledem na situaci v České republice se analýza nevěnuje tématu, které výrazně ovlivňuje sociální systémy v některých západoevropských zemích, a to je péče o děti cizince (uprchlíky), z nichž část končí v náhradních typech péče, a je nutné zabývat se i návaznou péčí o tyto mladé lidi.

Hlavním hlediskem při výběru příkladů ze zahraničí byla jejich možná využitelnost v České republice. Součástí analýzy je proto i stručné zhodnocení zahraniční praxe a formulace základních doporučení ve vztahu k projektu realizovanému v tuzemských sociálních a právních podmínkách.

2. Obecná pravidla a standardy péče o mladé lidi opouštějící náhradní typy péče

Zahraniční modely následné péče zpravidla koncepčně i metodologicky vycházejí z pojetí a obecných zásad ochrany a podpory mladých lidí, které jsou formulovány na mezinárodní úrovni. Tyto principy a zásady je vhodné uplatňovat i při vytváření a rozvoji systému následné péče o mladé dospělé v České republice. Na mladé dospělé se již nevztahuje právní a sociální ochrana vyplývající ze základního dokumentu v oblasti ochrany práv a dětí a péče o ohrožené děti, jímž je Úmluva o právech dítěte.⁵ Níže citované dokumenty však ideově z Úmluvy o právech dítěte vycházejí, zejména ze zásad důsledného respektu k lidským právům a aktivní participace dítěte (v našem případě mladého dospělého) na všech rozhodovacích procesech, které se ho dotýkají. Nejde tedy „jen“ o vytvoření systému služeb pro tuto cílovou skupinu a příslušnou nabídku pomoci, ale rovněž o respektující postoj, jehož součástí je zapojení mladého člověka do plánování pomoci, a také práce s alternativou, že se mladý dospělý rozhodne některou z nabízených forem podpory nevyužít.

Nedílnou součástí systému návazné péče je tedy i nastavení komunikace mezi odbornými pracovníky a „klientem“ a práce s jeho motivací. Mezi lidmi, kteří spadají do cílové skupiny řešené touto analýzou, jsou často osoby, které žily dlouhou dobu v režimovém zařízení bez možnosti ovlivňovat svůj život a rozhodovat o něm. Dosažení zletilosti je ze strany těchto mladých lidí vnímáno jako určité „osvobození“ od každodenního režimu povinností a institucionálního stereotypu. Případné využívání navazujících služeb může být z jejich strany vnímáno jako potenciálně omezující faktor nabyté „svobody“. Jde také často

⁵ Sdělení Federálního ministerstva zahraničních věcí č. 104/1991 Sb., o Úmluvě o právech dítěte. Podle článku 29 Úmluvy má výchova dítěte směřovat k rozvoji jeho osobnosti, nadání a rozumových i fyzických schopností v co nejširším objemu a k přípravě na zodpovědný život ve společnosti.

o mladé lidi bez potřebné sítě vztahů, resp. sociálního kapitálu⁶. Jde tedy o specifickou cílovou skupinu mladých lidí, kteří na jedné straně disponují stejnými právy a povinnostmi jako každý jiný dospělý člověk, na stranu druhou však z různých příčin nedostali příležitost, aby získali potřebné dovednosti tato práva a povinnosti naplňovat. Mezinárodní koncepční a strategické dokumenty, které jsou alespoň rámcově popsány v této kapitole, se proto věnují zejména otázce postupného nabývání potřebných kompetencí a zároveň stanovují specifická pravidla a doporučení pro práci s touto skupinou mladých dospělých.

2.1. Standardy pro péči o děti mimo domov *Quality4Children*

2.1.1. Cíl standardů

V roce 2008 byly publikovány **Standardy pro péči o děti mimo domov v Evropě *Quality4Children***⁷, které vznikly za významné účasti mladých lidí se zkušeností se systémem náhradní výchovy a péče jako dílo tří nadnárodních organizací zastřešujících poskytovatele služeb v oblasti ústavní výchovy a náhradní rodinné péče.⁸ Standardy jsou složeny z 18 kritérií, která jsou upořádána podle fází péče. Poslední z těchto fází je **proces opouštění péče** (mladý dospělý je však průběžně připravován na samostatný život již v průběhu péče). Proces opouštění péče je podle standardů *Quality4Children* postaven na následujících zásadách:

1. Proces opouštění péče je důkladně plánován a na základě vytvořeného plánu i realizován.
2. Komunikace v procesu opouštění péče je vedena užitečným a vhodným způsobem.

⁶ Jedna z definic považuje sociální kapitál za síť vztahů, kterými disponuje jedinec nebo určitá skupina (komunita). Čím je tato síť větší a diverzifikovanější, tím je vyšší sociální kapitál. Jde o souhrn zdrojů, které může určitá osoba využít, protože se zná s jinými lidmi.

⁷ *Quality4Children*. Standardy pro péči o děti mimo domov v Evropě. Praha: Sdružení SOS dětských vesniček a Člověk hledá člověka o.s., 2008.

⁸ Šlo o organizace FICE International (v České republice je členskou organizací Federace dětských domovů), IFCO a SOS-Kinderhof International.

3. Dítě i mladý dospělý je zmocněn k účasti na procesu opouštění péče.
4. Jsou zajištěny možnosti sledování, trvalé podpory a kontaktů.

2.1.2. Příprava dospívajícího mladého člověka na opuštění péče

Příprava dospívajícího mladého člověka musí mít průběžný charakter. Standard č. 14 stanoví, že „dítě/mladý dospělý je podporován, aby utvářel svou budoucnost tak, aby se stal soběstačným, samostatným a platným členem společnosti. Má přístup ke vzdělání a je mu poskytnuta příležitost získávat životní dovednosti a osvojovat si hodnoty. Dítě/mladý dospělý je podporován při rozvíjení sebeúcty. To mu umožňuje, aby se cítil silný a jistý při zvládání obtíží.“ Tento standard je rozpracován do několika kritérií, které určují roli jednotlivých aktérů systému pomoci. Orgány odpovědné za ochranu dětí (v České republice orgány sociálně-právní ochrany dětí, tj. zejména obecní úřady obcí s rozšířenou působností) mají sledovat vývoj dítěte nebo mladého dospělého vzhledem k přípravě na samostatný život (v rozsahu stanoveném v plánu péče) a zajistit, aby mělo dítě (mladý dospělý) přístup k optimálnímu vzdělání.

Služby pracující s dospívajícími dětmi a mladými dospělými mají nabízet programy na podporu při osamostatňování. Důležitou úlohu má rovněž osoba nebo instituce, která o dítě pečuje. Mezi její povinnosti patří zajistit, aby bylo dítě (mladý dospělý) „školen a podporován při získávání soběstačnosti v souladu s potřebami určenými v plánu péče“. Má se přitom zaměřovat především na tyto záležitosti:

- Dítě nebo mladý dospělý je povzbuzován, aby přejímal běžné denní povinnosti. V souladu s jeho úrovní chápání je podporován v péči o sebe, v zacházení s penězi, zvládání právních záležitostí, pojištění a jiných praktických záležitostí.
- Dítě nebo mladý dospělý je podporován, aby se zapojil do sociální sítě a udržoval kontakt s lidmi v této síti.

Pečující osoba (instituce) má zkoumat zájmy dítěte nebo mladého dospělého a plánovat činnosti, které podporují další rozvíjení jeho znalostí a životních dovedností. **Příprava na samostatný život je organizována jako průběžný proces.** Tento proces je popsán v **individuálním plánu péče**. Bere v úvahu vhodné rámcové podmínky a příležitosti nebo programy určené k jeho podpoře při osamostatňování. V případě náhradní rodinné péče má být pečující osoba podporována doprovázející organizací⁹.

Dítěti (mladému dospělému) jsou pečující osobou nebo institucí nabízeny příležitosti/programy k rozvíjení vlastní osobnosti. Jde o příležitosti či programy jejich prostřednictvím je mladý člověk posilován v přejímání odpovědnosti, vytváření životních hodnot a rozvíjení životních dovedností. Standardy zdůrazňují participaci dítěte nebo mladého dospělého, který by se měl aktivně účastnit nejenom realizace, ale rovněž přípravy a hodnocení těchto programů rozvoje osobnosti.

Již byl zmíněn klíčový význam **vzdělání**. Dítě nebo mladý dospělý má mít přístup k těm nejlepším možným formám vzdělávání a je povzbuzován, aby jich využíval, v souladu se svým potenciálem a vlastními zájmy. Dítě (mladý dospělý) je povzbuzováno, aby se podílelo na školních i mimoškolních činnostech v souladu se svými individuálními zájmy.

Standardy kvality se zabývají i **otázkou rizik (varovná znamení)**. Ta jsou v případě výše citovaného standardu definovány následovně:

- V plánu péče není zohledněna příprava na samostatný život.

⁹ Jako „doprovázení“ je v tomto případě označováno poskytování služeb v oblasti náhradní rodinné péče, které v současné době vymezuje zejména § 47a zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí (dále v textu jen „zákon o sociálně-právní ochraně dětí“) tj. odlehčovací služby, odborná pomoc, zajištění bezplatného vzdělávání atd.; a § 4 vyhlášky č. 473/2012 Sb., o provedení některých ustanovení zákona o sociálně-právní ochraně dětí (dále v textu jen „prováděcí vyhláška k zákonu o sociálně-právní ochraně dětí“), tj. poradenství poskytované pěstounským rodinám. Tyto služby poskytují osoby pověřené k výkonu sociálně-právní ochrany dětí a orgány sociálně-právní ochrany dětí. Souhrnně jsou označovány jako „doprovázející organizace“.

- Nejsou k dispozici příležitosti/programy k rozvoji vlastní osobnosti.
- Dítěti/mladému dospělému je upírána šance využívat příležitosti/programy k rozvoji vlastní osobnosti.
- Dítě/mladý dospělý má pocit, že není dobře připraven a podporován, pokud jde o samostatný život.
- Dítě/mladý dospělý není integrován do sociální sítě.
- Nepodporuje se vzdělání dítěte/mladého dospělého.
- Dítě/mladý dospělý netráví svůj volný čas produktivně.
- Dítěti/mladému dospělému se nenaslouchá.

2.1.3. Proces opuštění péče

Třetí část standardů *Quality4Children* se soustředí na „proces opuštění péče“ a zahrnuje fáze osamostatnění mladého člověka, jeho návrat do své původní rodiny nebo stěhování do jiného prostředí. Jsou popsány momenty, které by neměly být opomenuty v tomto klíčovém životním období mladého člověka, který přestává být dítětem (v právním slova smyslu) a vstupuje do samostatného života. Standardy kladou velký důraz na dobře naplánovaný výstup z péče. Jde celkem o 4 standardy:

- Standard 15: Proces opouštění péče je důkladně plánován a realizován.
- Standard 16: Komunikace v procesu opouštění péče je vedena užitečným a vhodným způsobem.
- Standard 17: Dítě nebo mladý dospělý jsou zmocněni k účasti na procesu opouštění péče.
- Standard 18: Jsou zajištěny možnosti sledování, trvalé podpory a kontaktů.

Obecný cíl **standardu č. 15** je stanoven takto: „Proces opouštění péče je zásadní fází v péči o dítě mimo domov a je důkladně plánován a realizován. Je založen

především na individuálním plánu péče o dítě/mladého dospělého. Dítě/mladý dospělý je uznáván jako odborník na kvalitu péče o svou osobu. Jeho zpětná vazba je zásadní pro další rozvoj kvality systému péče a příslušného modelu péče.“ Povinnosti příslušných subjektů při naplňování tohoto standardu jsou stanoveny tak, že:

- Orgány ochrany dětí sledují a podporují plánování a realizaci procesu opouštění péče¹⁰. Zároveň koordinují spolupráci mezi všemi zúčastněnými stranami.
- Instituce, v níž dospívající mladý člověk vyrůstá, je odpovědná za plánování procesu opouštění péče a jeho realizaci. Má provázet dítě/mladého dospělého celým procesem profesionálně a citlivě a spolupracovat s původní rodinou. Obdobné jsou rovněž úkoly pečujících osob v případě, že mladý člověk vyrůstá v náhradní rodinné péči.

Standard 15 obsahuje následující pokyny:

- Pečovatel **plánuje a realizuje proces** opouštění péče na základě plánu péče a společně s dítětem/mladým dospělým. Realizace tohoto procesu se uskutečňuje postupně, pokud je to v zájmu dítěte. Dítě/mladý dospělý může mluvit do rozhodování, do jaké míry se má jeho původní rodina účastnit plánování a realizace procesu opouštění péče. Pečovatel v případě potřeby konzultuje s multiprofesionálním týmem.
- **Dítě/mladý dospělý je uznáván jako odborník na kvalitu péče o svou osobu** (zdůrazněno zpracovatelem analýzy). Pečovatel má požádat

¹⁰ Srovnej kritérium č. 14b přílohy č. 1 prováděcí vyhlášky k zákonu o sociálně-právní ochraně dětí, podle něhož se orgán sociálně-právní ochrany „intenzivně věnuje oblasti přípravy na samostatný život dětí starších 16 let, které se nacházejí v ústavní výchově, náhradní rodinné péči nebo v péči kurátorů“. Problémem českého systému je skutečnost, že tato podpora nemusí trvat po celou dobu procesu opouštění péče, protože kompetence orgánu sociálně-právní ochrany končí (s výjimkou případů tzv. kurately pro děti a mládež) spolu se zletilostí.

dítě/mladého dospělého, aby zhodnotil kvalitu péče a předat zpětnou vazbu „pečovatelské organizaci“ (službě na podporu mladých dospělých), aby ji organizace mohla zohlednit při dalším rozvíjení kvality systému péče a příslušného modelu péče.

- **Proces opouštění péče je založen na individuálním plánu péče.** Tento plán definuje stav rozvoje dítěte/mladého dospělého, stanovuje cíle a objasňuje zdroje potřebné k podpoře celkového rozvoje dítěte/mladého dospělého během procesu opouštění péče. Plán péče a jeho realizace jsou pravidelně hodnoceny. Plán péče rovněž zohledňuje budoucí život dítěte/mladého dospělého po opuštění péče, a to stanovením pokynů pro následnou péči.
- **Návrat do původní rodiny nebo přestěhování na jiné místo je důkladně připravován.** Jestliže se má dítě/mladý dospělý vrátit do své původní rodiny nebo se přestěhovat na jiné místo, spolupracuje útvar pro ochranu dětí, současný i budoucí pečovatel a původní rodina. Dítě/mladý dospělý se aktivně účastní procesu rozhodování a přípravy v souladu se svou úrovní chápání.
- Pro dítě/mladého dospělého opouštějícího péči je uspořádáno rozloučení. Pro dítě/mladého dospělého je uspořádána vhodná schůzka na rozloučenou, která vyznačí začátek jeho další životní fáze. Stane se tak v souladu s běžnými tradicemi zázemí dítěte s cílem splnit přání dítěte/mladého dospělého.
- **Dítě/mladý dospělý má přístup k podpoře a poradenství i po opuštění péče mimo domov.** Útvar pro ochranu dětí a pečovatelská organizace zajistí následnou podporu a poradenství.

Za rizika (varovná znamení) při naplňování tohoto standardu jsou považovány tyto skutečnosti:

- Proces opouštění péče není důkladně plánován nebo realizován.
- Proces opouštění péče není zohledněn v plánu péče.
- Zúčastněné strany se nedohodnou na plánu opouštění péče.
- Dítě/mladý dospělý má pocit, že není zapojen do procesu opouštění péče.
- Dítě/mladý dospělý nebo původní rodina se neúčastní plánování a realizace procesu opouštění péče.
- Není zájem o znalosti dítěte/mladého dospělého ohledně kvality péče o jeho osobu.
- Péče mimo domov není hodnocena.
- Proces opouštění péče nesplňuje individuální potřeby dítěte/mladého dospělého.
- Není poskytována následná podpora nebo je tato podpora neadekvátní.
- Dítě/mladý dospělý nemá příležitost se rozloučit.

2.1.4. Komunikace s dítětem nebo mladým dospělým a jeho participace na rozhodovacích procesech

V procesu následné péče je věnována pozornost rovněž komunikaci s dítětem a mladým dospělým. Obecným cíl standardu 16 uvádí, že *„komunikace v procesu opouštění péče je vedena užitečným a vhodným způsobem. Všem stranám zúčastněným na procesu opouštění péče jsou poskytovány všechny potřebné informace v souladu s jejich rolí v procesu. Současně má dítě/mladý dospělý a jeho původní rodina právo na soukromí a bezpečnost. Všechny informace jsou sdělovány takovým způsobem, aby byly pro dítě/mladého dospělého a jeho původní rodinu pochopitelné a vhodné.“* Povinnosti jsou stanoveny tak, že orgány ochrany dětí zajišťují, aby všechny zúčastněné strany dostávaly a chápaly informace potřebné k důkladnému naplánování a realizaci procesu opouštění péče, a zároveň zajišťují, aby se se všemi informacemi zacházelo jako s důvěrnými. Pečující osoba nebo instituce zajišťuje, aby dítě/mladý dospělý dostával a chápal důležité informace týkající se procesu opouštění péče. Komunikace má probíhat takovým způsobem, aby se mladý člověk během procesu opouštění péče cítil bezpečně. Znovu je zdůrazněna spolupráce s vlastní

rodinou mladého člověka. Podporu vhodné komunikaci mají poskytovat rovněž další zúčastněné služby. Návazné pokyny jsou v případě standardu věnovaného komunikaci stanoveny takto:

- **Důležité informace jsou profesionálně zpracovávány.** Všichni aktéři uznávají důležitost poskytování všech příslušných informací dítěti/mladému dospělému i jeho původní rodině. Orgány ochrany dětí zajišťují důvěrnost informací, řádnou dokumentaci a přístup pro zúčastněné strany.
- **Dítě/mladý dospělý je řádně informován o procesu opouštění péče.** Pečovatel zajistí, aby dítě/mladý dospělý byl informován a chápal všechny důležité informace týkající se procesu opouštění péče. Především je dítě/mladý dospělý informován o různých možnostech a aspektech budoucího života, v němž se buď osamostatní, vrátí se do své původní rodiny nebo se přestěhuje na jiné místo.
- **Při zajišťování vhodné komunikace je zvažován celý soubor požadavků.** Všechny příslušné strany zúčastněné na podpoře dítěte/mladého dospělého během procesu opouštění péče jsou školené v tom, aby používaly jazyk vhodný pro způsob myšlení dítěte/mladého dospělého; vytvářejí s dítětem/mladým dospělým blízký vztah, dokáží dobře naslouchat a jsou chápavé, empatické a trpělivé, aby se dítě/mladý dospělý cítil dobře; vytvářejí přátelské a příjemné prostředí pro komunikaci.
- **Dítě, původní rodina, pečovatel, pečovatelská organizace a orgány ochrany dětí spolupracují.** Tato spolupráce je posilována výměnou důležitých informací, vhodnou komunikací a vzájemnou důvěrou. Všichni dodržují platné právní předpisy, metodiky a standardy (u profesionálních aktérů jsou standardy *Quality4Children* začleněny do metodik a pracovních postupů).

V rámci standardu č. 16 jsou definována následující rizika (varovná znamení):

- Dítě/mladý dospělý má pocit, že není chápán.

- Je narušováno soukromí dítěte/mladého dospělého.
- Dítě/mladý dospělý nebo jiné příslušné zúčastněné strany nemají přístup k poskytovaným informacím nebo je nechápou.
- Neexistuje výměna informací.
- Dítě/mladý dospělý cítí nedostatečnou komunikaci s pečující osobou nebo institucí.
- Dítě/mladý dospělý cítí nedostatečnou komunikaci se svou původní rodinou nebo svým sociálním prostředím.

Standard č. 17 se zabývá **participací dítěte/mladého dospělého** na procesu opouštění péče. Obecný cíl stanoví, že „proces opouštění péče je založen na individuálním plánu péče. Dítě/mladý dospělý je zmocněn vyjadřovat názory a preference ohledně své současné situace a budoucího života. Účastní se plánování a realizace procesu opouštění péče.“ Na to navazují povinnosti všech aktérů zajišťovat účast dítěte nebo mladého dospělého na rozhodovacích procesech, které se ho dotýkají, a zapojovat ho do plánování a realizace procesu opouštění péče v souladu s úrovní jeho vyspělosti a chápání. Pokyny v rámci standardu č. 17 ukládají všem aktérům procesu opouštění péče zvážit a splnit **minimální požadavky**, které zajistí, aby:

- dítě/mladý dospělý uplatňoval svá práva na účast v plánování a realizaci svého procesu opouštění péče;
- dítěti/mladému dospělému bylo nasloucháno a byl povzbuzován při vyjadřování svých plánů, pochybností a očekávání;
- dítě/mladý dospělý byl podporován při přijímání rozhodnutí v souladu se svou úrovní chápání;
- dítě/mladý dospělý byl uznáván jako odborník na svůj vlastní život;
- se původní rodina účastnila procesu opouštění péče;
- dítě/mladý dospělý dostal příležitost určit, do jaké míry může být zapojena původní rodina;

- dítěti/mladému dospělému bylo nasloucháno a byl podporován při byrokratických a právních procedurách.

Dítě nebo mladý dospělý musí dostávat všechny důležité informace, aby měl podklady pro rozhodování během procesu opouštění péče. Je také zajištěno, aby dítě/mladý dospělý chápal poskytované informace. Již bylo zmíněno v předchozím textu, že součástí zapojení mladého člověka je jeho účast na vypracovávání svého plánu péče. Tento plán bere v úvahu jeho názory a cíle i zdroje potřebné k důkladnému naplánování a realizaci procesu opouštění péče.

Rizikovými faktory při uplatňování participačních práv dítěte a mladého dospělého v procesu opouštění péče jsou:

- Neexistuje soubor minimálních požadavků ohledně účasti dítěte/mladého dospělého na procesu opouštění péče.
- Soubor minimálních požadavků není realizován.
- Dítě/mladý dospělý má pocit, že se dostatečně neúčastní procesu opouštění péče.
- Dítě/mladý dospělý má pocit, že není dobře informován.
- Plánování a realizace procesu opouštění péče není založena na individuálním plánu péče.
- Dítě/mladý dospělý má pocit, že není brán vážně.
- Důležitá rozhodnutí jsou přijímána bez účasti dítěte/mladého dospělého.
- Dítě/mladý dospělý dostává více odpovědnosti, než kolik je schopen zvládnout.
- Dítěti/mladému dospělému není nasloucháno a není podporován při byrokratických a právních procedurách.

2.1.5. Sledování dalšího vývoje mladého dospělého

Poslední ze standardů třetí části dokumentu *Quality4Children* se týká možnosti sledování dalšího vývoje mladého dospělého, udržování kontaktů a poskytování podpory. Obecný cíl standardu č. 18 zní: „*Poté, co dítě/mladý dospělý opustí péči mimo domov, má příležitost dostávat pomoc a podporu. Pečovatelská organizace se snaží zajistit, aby nevnímal proces opouštění péče jako nové závažné narušení. Pokud mladý dospělý dosáhl plnoletosti, pečovatelská organizace by mu i nadále měla nabízet podporu a příležitost k udržování kontaktu.*“ Tohoto cíle má být dosaženo prostřednictvím toho, že orgány ochrany dětí zajišťují následnou i průběžnou podporu předtím i poté, co dítě dosáhne plnoletosti.¹¹ Mají podporovat kontakt mezi dítětem/mladým dospělým a jeho vztahovou (emocionální) sítí. Služby se dále podílí na aktualizaci a realizaci plánu následné péče. Zajišťují potřebné zdroje pro následnou a průběžnou podporu a také možnost kontaktu se svým bývalým pečovatelem a s emocionální sítí, která byla důležitá v období péče. Pečující osoba by měla být s mladým dospělým dále v kontaktu a podporovat ho. Standard č. 18 je naplňován prostřednictvím následujících pokynů:

- **Sledování a podpora jsou založeny na plánu následné péče.** Služba a pečující osoba či instituce společně s dítětem/mladým dospělým vypracují a realizují plán následné péče. Tento plán staví na již existujícím individuálním plánu péče. Metody používané při vytváření plánu následné péče jsou nastíněny v písemném prohlášení pečovatelské organizace. Důležité je, aby měl plán následné péče individuální zaměření a aby zahrnoval i zázemí dítěte/mladého dospělého. Plán následné péče obecně definuje stav rozvoje dítěte/mladého dospělého, stanovuje cíle a opatření a objasňuje zdroje potřebné k podpoře celkového rozvoje dítěte/mladého dospělého po opuštění péče.

¹¹ V poznámce č. 10 bylo zmíněno, že orgány sociálně-právní ochrany dětí mohou s mladým člověkem (až na výjimky) pracovat pouze do 18 let věku. V případě potřeby by na pomoc poskytovanou v rámci sociálně-právní ochrany dětí měly navazovat systémy pomoci zajišťované v rámci sociálních služeb nebo pomoci v hmotné nouzi.

- **Je zajištěno sledování a podpora dítěte/mladého dospělého.** Pečující osoba či instituce dítě/mladého dospělého sleduje a na požádání ho podporuje v souladu s plánem následné péče. Má k tomu potřebné zdroje. Pečovatel se snaží udržovat s dítětem/mladým dospělým kontakt.
- **Dítě/mladý dospělý má příležitost udržovat kontakt se svou emocionální sítí.** Bývalá pečovatelská organizace poskytne zdroje na udržování kontaktu mezi dítětem/mladým dospělým a jeho emocionální sítí, která byla důležitá během období péče. Tento kontakt usnadňuje bývalý pečovatel.

Za rizika při naplňování tohoto cíle jsou považována:

- Neexistuje plán následné péče.
- Neexistuje sledování nebo podpora.
- Dítě/mladý dospělý není vůbec nebo dostatečně zapojen do vypracování plánu následné péče.
- Dítě/mladý dospělý odmítá sledování a podporu.
- Po dosažení 18 let již mladý dospělý není podporován.
- Dítě/mladý dospělý nemá možnost udržovat kontakt se svou emocionální sítí, která byla důležitá během období péče.

2.2. Směrnice o náhradní péči o děti

Dalším mezinárodním dokumentem, který lze využít jako inspiraci při nastavování návazné péče v České republice a který je využíván jako podklad i v zahraničních systémech popisovaných v této analýze, je **Směrnice o náhradní péči o děti**¹², kterou v roce 2009 projednalo Valné shromáždění Organizace spojených národů. Tato směrnice obsahuje celkem 166 bodů, přičemž samostatná část se věnuje zásadám podpory následné péče (body 131 až 136).

¹² *Směrnice o náhradní péči o děti.* Rámcem Organizace spojených národů. Praha: Sdružení SOS dětských vesniček, 2009.

Podle směrnice by „organizace a zařízení by měly mít přesná pravidla a schválené postupy, které by v případě plánovaného i neplánovaného ukončení práce s dětmi zaručily odpovídající následnou péči, případně dohled.“ Po celou dobu trvání péče by měly „systematicky pěstovat soběstačnost a připravovat je na začlenění do společnosti, zejména díky osvojení si sociálních dovedností a dovedností potřebných k samostatnému životu, což může být usnadněno tím, že se děti aktivně zapojují do života místní komunity.“

Při procesu přechodu dítěte z náhradní péče do následné péče je třeba brát ohled na pohlaví, věk a vyzrállost dítěte a konkrétní okolnosti a je potřeba do něj zahrnout poradenství a podporu, zejména s cílem zabránit možnému ohrožení. Mladí lidé opouštějící péči by měli být **zapojeni do plánování života po odchodu z péče**. Děti se zvláštními potřebami, například s postižením, by měly mít přístup k odpovídajícímu podpůrnému systému, který zaručí, mimo jiné, že postižení mladí lidé budou umisťováni do ústavů jen v nezbytně nutných případech. Veřejný i soukromý sektor by měl být motivován k tomu, aby mladé lidi opouštějící náhradní péči zaměstnával, zejména pak osoby se zvláštními potřebami (například prostřednictvím pobídek).

Zvláštní úsilí by mělo směřovat k tomu, aby každému dítěti, pokud je to možné, mohla být přidělena **specializovaná osoba, která dítěti pomůže s přechodem do samostatného života**. S přípravou následné péče by se mělo začít co nejdříve po umístění dítěte do náhradní péče, v každém případě však s dostatečným předstihem před odchodem dítěte z péče. V rámci předávání dovedností potřebných k samostatnému životu by měli být mladí lidé opouštějící péči seznámeni s možnostmi průběžného vzdělávání se a odborného výcviku. Díky tomu pak mohou mladí lidé dosáhnout finanční nezávislosti a získat vlastní příjem. Mladým lidem opouštějícím péči by také měl být zajištěn přístup k sociálním, právním a zdravotnickým službám spolu s odpovídající peněžitou podporou.

V souvislosti s uvedenými zásadami Směrnice o náhradní péči o děti je v českém vydání tohoto dokumentu položeno několik otázek:

- Předvídá národní legislativa potřebu dobře načasované přípravy plánu odchodu z náhradní péče, který je sestaven na základě konzultací s dítětem?
- Stanoví národní legislativa poskytovatelům péče povinnost zajistit, aby děti připravující se na odchod z péče měly přístup k náležitému formálnímu a odbornému vzdělání, k možnostem osvojit si dovednosti potřebné k samostatnému životu a aby měly další příležitosti odpovídající jejich představám o samostatné budoucnosti?
- Zajišťuje národní legislativa přidělení konkrétních zdrojů, např. osoby pověřené tím, aby děti podpořila a radila jim během přípravy na odchod z péče a na život po odchodu z ní?
- Podporuje národní legislativa myšlenku, aby zařízení náhradní péče uplatňovala vůči mladým lidem, kteří z následné péče již odešli, pravidlo „otevřených dveří“, tj. aby mohli zařízení navštěvovat a zůstat v kontaktu s osobami, které o ně pečovaly, což může sloužit jako zdroj další podpory?

Analýza návazné péče zkoumala, jakým způsobem zahraniční systémy naplňují výše uvedené zásady a standardy, zda platná právní úprava vytváří podmínky pro kvalitní návaznou péči a jak jsou příslušná ustanovení týkající se mladých dospělých implementována do praxe (konkrétní příklady služeb a metod práce).¹³

2.3. Všeobecný komentář Výboru pro práva dítěte č. 20

Relativně novým dokumentem týkajícím se dospívajících mladých lidí je Všeobecný komentář Výboru pro práva dítěte č. 20 o implementaci práv dítěte během dospívání z prosince loňského roku.¹⁴ Jde o poměrně rozsáhlý dokument, jehož část (body 52 až 54) se týká dospívajících mladých lidí, kteří vyrůstají v náhradní péči. Výbor konstatuje, že existují seriózní doklady slabých výsledků

¹³ Situaci v České republice se věnuje samostatná analýza.

¹⁴ Všeobecný komentář je k dispozici v různých jazykových verzích na odkazu http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRC%2fC%2fGC%2f20&Lang=en,

dospívajících ve velkých institucích s dlouhodobou péčí, stejně jako v jiných formách náhradní péče, jako je pěstounská péče či péče v malých skupinových domovech (v těchto formách péče však v mnohem menší míře). Tito dospívající lidé dosahují nižšího vzdělání, jsou závislejší na systému sociálního zabezpečení a čelí vyššímu riziku bezdomovectví, uvěznění, nechtěného početí dítěte, časného rodičovství, problémového užívání návykových látek, sebepoškozování a sebevražd. Dospívající v náhradní péči jsou obzvláště zranitelní, pokud jde o sexuální zneužívání a vykořisťování, obchodování a násilí, jelikož jim chybí podpůrné systémy nebo ochrana a nejsou jim poskytnuty žádné možnosti, jak si osvojit dovednosti a schopnosti chránit se sami. Mladým lidem se zdravotním postižením je často odepřena možnost žít v komunitě a jsou přemísťováni do institucí pro dospělé, kde čelí zvýšenému riziku, že se stanou obětí pokračujících porušení svých práv.

Výbor proto nabádá smluvní státy Úmluvy o právech dítěte, aby se zavázaly k podpoře dospívajících v náhradní péči a do této podpory investovaly. Kromě upřednostňování náhradní rodinné péče¹⁵ a péče v malých skupinových domovech¹⁶ mají být realizována opatření k potírání diskriminace, zajištění pravidelný přezkum individuální situace dospívajících, podpora při jejich vzdělávání, přiznání jim reálného hlasu v procesech, které se jich týkají, a vyvarování se mnohočetných přemístění. Státy by měly rovněž přijmout opatření, která by podporovala nezávislost, zlepšovala životní šance dospívajících v náhradní péči a která by se zaměřovala na znaky zvláštní zranitelnosti a nejistoty, kterým čelí v okamžiku, kdy mají dostatečný věk na to, aby takovou péči opustili. Podpora by měla být poskytována v oblastech přípravy na přechod, získání přístupu k zaměstnání, zajištění bydlení a psychologické podpory, obnovení vztahu se svými rodinami (tam, kde je to v jejich nejlepším zájmu) a při

¹⁵ Právní řád České republiky, konkrétně občanský zákoník, náhradní rodinnou péči upřednostňuje před péčí ústavní. Vzhledem k současnému nastavení podmínek výkonu náhradní rodinné péče jsou však celé skupiny dětí (starší děti, děti s výchovnými problémy, zdravotním znevýhodněním atd.), jimž je obtížné vyhledat vhodné náhradní rodiče a jedinou variantou řešení jejich situace se stává ústavní výchova.

¹⁶ Malými skupinovými domovy jsou míněna zařízení s kapacitou v jednotkách osob. Viz poznámku č. 51.

získání přístupu ke službám po opuštění náhradní péče, v souladu s výše citovanou Směrnicí o náhradní péči o děti.

3. Systémy návazné péče o mladé dospělé ve vybraných evropských zemích

3.1. Úvod

Tato analýza se zaměřuje na evropské systémy návazné péče o mladé dospělé opouštějící náhradní typy péče. Pro úplnost je třeba dodat, že i vyspělé evropské sociální systémy nalézají často inspiraci při hledání metod práce s uvedenou cílovou skupinou v mimoevropských zemích, zejména v Austrálii, Novém Zélandu, Spojených státech amerických a Kanadě. V těchto zemích je k dispozici celá řada příkladů služeb, postupů spolupráce atd. Některé z nich jsou uvedeny v následující kapitole této analýzy.

Ani Evropu nelze z hlediska přístupů k ochraně dětí a zajištění péče o mladé dospělé chápat jako homogenní prostor. Existují velké rozdíly mezi sociálními systémy skandinávských zemí, které poskytují velkou míru podpory prostřednictvím veřejné správy a služeb hrazených z veřejných zdrojů (a to nejen dospívajícím mladým lidem z náhradní péče, ale i vyrůstajícím v rodinném prostředí), a jihoevropskými zeměmi, kde je za primární považována pomoc ze strany užší či širší rodiny a sociální systém funguje jako doplněk či náhrada při neexistenci těchto přirozených vztahů. Rozdílná je i míra využívání náhradní péče. Podle dostupných údajů¹⁷ žije v evropských zemích cca 1 mil. dětí a mladých lidí v náhradních typech péče, tj. cca 1% podíl na celkové populaci mladých lidí do 18 let. V jednotlivých zemích se míra využívání náhradní péče liší. Například v Litvě činí 2,2 % populace, naopak ve Švédsku pouhých 0,66 % populace do 18 let věku. Pro srovnání: v roce 2016 vyrůstalo v České republice v náhradní rodinné péči a institucionální výchově celkem 25 229 dětí¹⁸, tj. 1,4 % dětské populace.

¹⁷ *Children in Alternative care*. National Surveys. Eurochild, 2010.

¹⁸ Roční výkaz o výkonu sociálně-právní ochrany V-20 za rok 2016.

Liší se rovněž pojetí sociální práce s ohroženými dětmi a mladými lidmi. Severské země a Velká Británie kladou důraz především na veřejnoprávní ochranu dítěte („dítě na prvním místě“), zatímco kontinentální státy (včetně středoevropského prostoru) chrání děti především prostřednictvím podpory poskytované rodině jako celku („pečovat o dítě je právem a povinností rodičů, stát má dělat vše proto, aby naplňování tohoto práva a povinnosti podpořil). Přestože podle Úmluvy o právech dítěte je za dítě považována každá osoba ve věku do 18 let, je věk, kdy dochází k osamostatňování mladého člověka v různých zemích, rozdílný. Například v Albánii je věk pro odchod z náhradní péče stanoven na 14 let. Ve Velké Británii je zohledňován názor dospívající mladého člověka, který může opustit náhradní péči mezi 16. až 18. rokem. V Dánsku nabízí sociální systém možnost podporovaného mladého bydlení mladým lidem před 18. rokem věku včetně dospívajících, kteří jsou v péči rodičů atd. V jihoevropských zemích je naopak trendem vstupovat do samostatné dospělosti mnohem později. Podle analýz Evropské komise se tento jev vyskytuje častěji v těch zemích, kde je obtížný vstup mladých lidí na trh práce (například Španělsko). Liší se rovněž věk, do něhož je ze strany sociálního systému poskytována „následná“ podpora (mezi 20 až 26 lety). Velmi často jde o věkovou hranici 21 let¹⁹. Z tohoto důvodu analýza zmapovala různé přístupy z různých evropských zemí. Hlavní pozornost byla věnována nám kulturně a geograficky nejbližším zemím, jsou však uvedeny i příklady skandinávských systémů, služeb působících ve Francii nebo jihoevropských zemích atd.

3.2. Spolková republika Německo

Německý sociální zákoník (*Sozial Sozialgesetzbuch, Achtes Buch, Kinder- und Jugendhilfe*, dále jen „SGB VIII“)²⁰ považuje za mladého dospělého (*junger Volljähriger*) osobu ve věku mezi 18 až 27 lety. § 41 SGB VIII ukládá Úřadům pro mládež (*Jugendamt*) poskytovat mladým dospělým návaznou péči za účelem rozvoje jejich osobnosti a na podporu odpovědného způsob života, jestliže je

¹⁹ Například Spolková republika Německo.

²⁰ Dostupné z: http://www.gesetze-im-internet.de/sqb_8/BJNR111630990.html.

poskytnutí takové péče nutné z důvodu jeho individuální situace. Tato pomoc je poskytována zpravidla pouze do 21 let, v odůvodněných případech však může být prodloužena (na předem určenou dobu) i po dosažení tohoto věku. Součástí pomoci jsou následující formy podpory:

- a) podpora při vzdělávání, pedagogické a případně i terapeutické služby, doprovodné vzdělávací a profesní programy, včetně tzv. intenzivní sociálně-pedagogické individuální podpory;
- b) poradenství pomáhající překonat individuální a rodinné problémy, případně problémy spojené s rozchodem nebo rozvodem rodičů;
- c) pomoc mladým rodičům při výchově jejich dětí;
- d) účast na skupinové sociální práci.

Mladému dospělému je dána možnost ustanovit **kurátora**, který mu bude osobně poskytovat podporu při překonání existujících problémů a pomáhat mu při osamostatňování se. Mladý dospělý může v případě potřeby i nadále setrvávat v náhradní rodinné péči, dětském domově nebo chráněném bydlení. Cílem tohoto pobytu je podle § 34 SGB VIII nabídnout jinou dlouhodobou formu bydlení a připravit jedince na samostatný život. Součástí pomoci je „podpora v otázkách vzdělávání a zaměstnání a ve všeobecných životních situacích“.

Mezi zvláštní formy pomoci patří také intenzivní sociálně-pedagogická individuální péče (*Intensive sozialpädagogische Einzelbetreuung*), která je poskytována mladým lidem, kteří potřebují „intenzivní podporu pro sociální integraci a schopnost vést život se samostatnou odpovědností“. Pomoc je zpravidla poskytována delší časové období. Jde o speciální programy pro mladé lidi nalézající se v naléhavé a vysoce problematické situaci (např. mladí lidé ohrožení bezdomovectvím, prostitucí, závislí na návykových látkách atd.). Tato pomoc je založena na dobrovolnosti a, jak vyplývá z jejího názvu, využívá především sociálně-pedagogických metod. Pomoc není „lokalizována“, resp. je poskytována v prostředí, kde mladý člověk žije (na ulici, v rodině, v instituci). Je přihlíženo k existujícím a využitelným sociálním zdrojům a vazbám. Úkolem sociální práce je nasměrovat mladého dospělého k využívání dalších služeb péče o mládež. Vedle

poskytování intenzivní pomoci při řešení osobních problémů a v krizových situacích se služba zaměřuje na:

- obstarání a získání vhodného ubytování,
- zprostředkování vhodného vzdělávání nebo přípravy na zaměstnání,
- pomoc (výcvik) při hospodaření s finančními prostředky získanými jako odměna za práci nebo formou dávek,
- formování volného času.²¹

Při práci s cílovou skupinou jsou využívány následující formy a metody práce:

- terénní péče,
- krizová intervence a krizové řízení,
- plánování pomoci založené na dosavadních životních zkušenostech a analýze problémů mladého člověka,
- flexibilní podpora v případě řešení akutních problémů, například při odchodu z rodiny nebo náhradní péče, v případě konfliktů v rodině, s partnery, v širším sociálním prostředí, škole nebo zaměstnání,
- podpora hledání vlastní identity a životní perspektivy, převzetí odpovědnosti za vlastní život a praktická pomoc při realizaci tohoto cíle,
- podpora psychosociálních dovedností, rozvoj sociálních sítí mladého člověka.

Práce s mladým dospělým probíhá na základě case managementu. Je kladen důraz na flexibilitu, formy pomoci a podpory se mohou v průběhu sociální práce s mladým dospělým měnit. Práce je založena na bázi důvěry v rámci úzkého vztahu mezi mladým dospělým a supervidovaným specialistou. Tento odborný

²¹ Bližší informace o této formě pomoci jsou dostupné například z: <https://www.blja.bayern.de/service/bibliothek/fachliche-empfehlungen/einzelbetreuung.php>

pracovník zároveň působí jako prostředník mezi mladým dospělým a dalšími službami a institucemi. Předpokládá se, že problémy budou vyžadovat multidisciplinární přístup a zapojení i dalších odborných pracovníků do jejich řešení. Zejména se předpokládá koordinace se sociální prací ve školách, komunitní sociální prací, asistenční službou pro mládež, případně i službami pro cizince či dalšími relevantními službami. Důležité je, že mladý člověk však má jednoho „hlavního“ komunikačního partnera. Již bylo řečeno, že tato pomoc je poskytována v dlouhodobém horizontu (např. několika let). Za optimální je považováno, pokud je i v osobě odborného pracovníka zachována personální kontinuita.

Práce s mladým dospělým je rozdělena do několika fází:

- První fáze je zaměřena na navázání úzkého kontaktu a motivaci k přijetí pomoci. Tato fáze je obzvláště důležitá, protože mnozí z těchto mladých lidí mají nedůvěru k profesionální podpoře kvůli předchozím negativním zkušenostem z institucí atd. Je třeba brát v úvahu možnost regresů, výkyvů v motivaci spolupracovat atd.
- Další fáze je zaměřena na stabilizaci životních podmínek mladého člověka a rozvoj jeho životních perspektiv. Tato fáze je zaměřena na dosažení dohodnutých cílů, které mohou být velmi individuální (jde o možnost, aby mladý člověk dosáhl určitého pokroku a „úspěchu“). Pokud se mladý člověk nalézá v ohrožujícím nebo konfliktním prostředí, může být jedním z těchto cílů jeho přesun do nového prostředí včetně naplánování následné podpory v tomto novém prostředí.
- Závěrečnou fází je proces osamostatnění, stále za silné emocionální podpory klíčového pracovníka.

Z výše uvedeného stručného popisu intenzivní sociálně-pedagogické individuální péče podle § 35 SGB VIII je patrné, že zásadním faktorem je osobnost klíčového pracovníka. Dlouhodobý kontakt s mladým člověkem v nepříznivé sociální situaci

klade na tohoto pracovníka vysoké nároky. Doporučuje se, aby tato osoba měla delší pracovní zkušenost a sociálně-pedagogickou kvalifikaci, schopnost spolupracovat a dovednosti podílet se na řešení takových problémů jako je závislost na návykových látkách, bezdomovectví, prostituce či jiné formy sexuálního zneužívání. Pracovní profil tohoto sociálního pracovníka zahrnuje požadavky na odolnost, flexibilitu, schopnost sebereflexe, komunikační dovednosti, empatii, ale zároveň schopnost udržovat potřebný odstup. Musí u něj existovat ochota pracovat mimo „klasickou“ pracovní dobu nebo být v případě potřeby nepřetržitě k dispozici. Tento sociální pracovník by měl pracovat maximálně s jedním až třemi mladými lidmi. K dispozici by mu měla být případová supervize a možnost týmových konzultací.

Intenzivní sociálně-pedagogická individuální péče je zajišťována jak veřejnými orgány ochrany dětí a mládeže, tak (akreditovanými) nestátními poskytovateli služeb²². V případě nestátních subjektů je na poskytování služby uzavírána příslušným úřadem pro mládež tzv. dohoda o poskytnutí služeb a odměně. Rozsah služeb vyplývá ze zpracovaného individuálního plánu. Jak vyplývá z jejího označení, je součástí této dohody ujednání o výši nákladů za tyto služby včetně vyčíslení úhrady ze strany úřadu pro mládež. Tyto smlouvy se mohou v jednotlivých spolkových zemích lišit, neboť podrobnosti řeší opět zemské právní předpisy²³. Například v Bavorsku je vyžadována určitá finanční spoluúčast mladého člověka nebo jeho rodičů na úhradě nákladů služby. Z právní úpravy však vyplývá jednoznačná povinnost veřejných orgánů tuto pomoc zajistit.

Zvláštní pozornost je rovněž věnována mladým dospělým **s mentálním znevýhodněním**, „*u nichž lze s velkou pravděpodobností očekávat ztížení jejich*

²² Ve Spolkové republice Německo je oprávnění k poskytování služby dětem a mladým lidem udělováno formou povolení. Podmínky pro vydání tohoto povolení stanovují zemské zákony.

²³ Součástí může být například ustanovení o dodržování stanovených standardů kvality nebo jiných kvalitativních parametrů, požadavky na kvalifikaci a další vzdělávání příslušných pracovníků atd.

života ve společnosti“.²⁴ Zařazení mladého dospělého do těchto podpůrných programů předchází odborné posouzení, v jehož rámci je Úřad pro mládež povinen vyžádat si stanovisko:

- a) lékaře se specializací na psychiatrii a psychoterapii dětí a mládeže;
- b) psychoterapeuta pro děti a mládež nebo
- c) lékaře nebo psychologického terapeuta, který má dostatečné zkušenosti v oboru mentálních poruch dětí a mládeže.

Posudek musí být vystaven na bázi Mezinárodní klasifikace nemocí vydaném německým institutem pro lékařskou dokumentaci a informace. Musí mimo jiné objasnit, jestli je odchylka nemocí nebo je způsobena na základě nemoci. Střetu zájmu mladého dospělého a systému služeb je zabráněno tím, že pomoc by neměly poskytovat osoby, orgány nebo instituce, které vystavily posudek.

Pomoc mladému dospělému s mentálním znevýhodněním je poskytována podle jeho individuálních potřeb v následujících formách:

- 1. ambulantní formou;
- 2. v denních zařízeních pro děti nebo v jiných zařízeních poskytujících částečnou péči;
- 3. vhodnou pečující osobou a
- 4. v zařízeních poskytujících denní i noční péči a v jiných formách bydlení, v těchto zařízeních je zároveň zabezpečována potřebná zdravotní péče.

Podle § 41 SGB VIII má mladý dospělý do 21 let nárok na pomoc Úřadu pro mládež při vymáhání nároku na výživné nebo náhradní výživné. Mladí dospělí jsou ve Spolkové republice Německo rovněž příjemci přídatku na dítě (*Kindergeld*).

²⁴ § 35a odst. 1 SGB VIII.

Aktuální výše přídatku na dítě činí (s účinností od 1. ledna 2017) 192 EUR měsíčně²⁵. Po dosažení zletilosti má na tento přídatek nárok osoba, která:

- a) nedosáhla věku 21 let, není zaměstnána a zaregistrovala se jako uchazeč o zaměstnání na úřadu práce v Německu nebo v jiném členském státě EU, na Islandu, v Lichtenštejnsku, v Norsku nebo ve Švýcarsku;
- b) nedosáhla věku 25 let a je studentem nebo se účastní odborné přípravy, nachází se v „přechodném období“ mezi dvěma stupni vzdělávání (v maximální délce 4 měsíců), vykonává veřejnou službu, nebo není schopna začít nebo pokračovat v učňovském vzdělávání z důvodu nedostatku učilišť;
- c) není schopna si zajistit své potřeby z důvodu tělesného, mentálního nebo psychického postižení, jež nastalo před dosažením věku 25 let.

Jestliže mladý dospělý absolvoval vojenskou službu nebo náhradní civilní službu, lze přídatky vyplácet i po překročení výše uvedených věkových limitů. V takovém případě se konec posuzovaného období prodlužuje o dobu trvání této služby (během vojenské služby nebo náhradní civilní služby se přídatky na děti nevyplácejí).

Podpora mladým dospělým je poskytována na základě plánu poskytnutí pomoci podle § 36 SGB VIII, který zpracovávají odborníci zapojení do systému pomoci společně s mladým člověkem.

3.3. Rakousko

Podle § 1 spolkového zákona o zásadách pomoci pro rodiny a pomoci při výchově dětí a mladistvých (*Bundes-Kinder- und Jugendhilfegesetz 2013*, dále jen B-KHJG)²⁶ „dětí a mladiství mají právo na podporu svého vývoje a na takovou

²⁵ Dostupné z: <http://www.kindergeld.org/>. Od 1. ledna 2018 se předpokládá zvýšení na 194 EUR měsíčně.

²⁶ *Bundesgesetz über die Grundsätze für Hilfen für Familien und Erziehungshilfen für Kinder und Jugendliche*. Dostupné z:

výchovu, která jim umožní stát se zodpovědnými osobnostmi schopnými života ve společnosti“. Hlavními cíli systému pomoci dětem a mladým lidem jsou:

1. Vytvoření všeobecného povědomí o zásadách a metodách prospěšné péče a výchovy;
2. Posílení výchovné úlohy rodiny a podpora povědomí rodičů o jejich úlohách;
3. Podpora přiměřeného rozvoje a vývoje dětí a mladistvých a jejich osamostatňování;
4. Ochrana dětí a mladistvých před všemi formami násilí a jiného ohrožení jejich blaha z hlediska péče a výchovy;
5. Reintegrace dětí a mladistvých do rodiny v zájmu blaha dětí, zejména v souvislosti s pomocí při výchově.

Tyto cíle jsou naplňovány prostřednictvím následujících úkolů:

1. Informace o prospěšné péči a výchově dětí a mladistvých;
2. Poradenství v otázkách výchovy a vývoje a rodinných problémů;
3. Pomoc rodičům, budoucím rodičům, rodinám, dětem a mladistvým při zvládání rodinných problémů a krizí;
4. Vyjasnění ohrožení a plánování pomoci;
5. Pomoc při výchově při ohrožení blaha dětí z hlediska péče a výchovy;
6. Spolupráce se zařízeními, úřady a veřejnými služebnami;
7. Součinnost při adopci dětí a mladistvých;
8. Práce s veřejností v souvislosti s cíli, úlohami a způsobem práce pomoci dětem a mladistvým.

Institucionální péče o dospívající mladé lidi probíhá v Rakousku v zařízeních, která jsou koncipována jako komunitní jednotky (byty v běžných domech) a „kapacitou“ cca 5 dětí. Pro dospívající mladé lidi s výchovnými problémy jsou k dispozici speciální socio-terapeutické jednotky. Podoba pěstounské péče se v jednotlivých spolkových zemích liší. Existují však různé typy náhradní rodinné péče včetně profesionální sociálně-pedagogické péče. Tento systém umožňuje relativně individuální přístup k mladým lidem vyrůstajícím mimo rodičovskou péči včetně přípravy na dospělost.

B-KHJG v § 4 bod 2. definuje mladého dospělého (*junge Erwachsene*) jako osobu, která dovršila „18., avšak nikoli 21. rok života“. Návazná podpora je poskytována do tohoto věku, ovšem za předpokladu, že dítěti byla poskytována pomoc dle tohoto zákona i před dosažením zletilosti, a pokud je to „nutné pro dosažení cílů definovaných v plánu pomoci“.²⁷ Podporu je možno poskytovat pouze se souhlasem mladého dospělého. Její rozsah je stejný jako u dětí do 18 let věku. Pomoc mladým dospělým poskytují především **tzv. sociálně-pedagogická zařízení, ale také příbuzní nebo pěstouni**.

Po dosažení plnoletosti musí být mladým dospělým na jejich žádost poskytnuta informace o všech skutečnostech, známých nositeli pomoci dětem a mladistvým nebo soukromému zařízení pověřenému pomocí dětem a mladistvým, pokud tím nejsou ohroženy převažující osobní a oprávněné zájmy rodičů nebo osob oprávněných k výchově a ostatních osob, které je třeba brát v úvahu.

Na potřeby dětí a mladých lidí reaguje systém sociálních služeb, který musí podle § 16 B-KHJG zahrnovat tyto terénní, ambulantní a stacionární služby:

1. Nabídky na podporu péče a výchovy v rodinách;
2. Pomoc při zvládání rodinných problémů;
3. Pomoc rodinám v krizových situacích;

²⁷ § 29 odst. 1 B-KHJG.

4. Pomoc dětem a mladistvým v problémových situacích;
5. Vzdělávání a další vzdělávání pěstounů, uchazečů a uchazeček o adopci.

Mladý dospělý má v Rakousku nárok na výplatu „rodinného příspěvku“ (*Familienbeihilfe*), resp. přídatku na dítě. Přídatek na dítě je nepojistnou sociální dávkou, jeho výše se odvíjí od věku dítěte. U mladých lidí nad 19 let činí 162 EUR měsíčně.²⁸ V případě péče o dítě se závažným zdravotním znevýhodněním se částka přídatku zvyšuje o 150 EUR měsíčně za každé takto znevýhodněné dítě. Přídatek na dítě je vyplácen do doby dosažení zletilosti dítěte. Nárok je prodloužen až do 24. roku věku v případě přípravy na budoucí povolání, ve výjimečných případech až do 25. roku (těhotné ženy, ženy s jedním nebo více dětmi, branci, osoby se zdravotním znevýhodněním, osoby vykonávající dobrovolnickou sociální službu atd.).

3.4. Slovensko

Podle slovenského zákona o sociálně-právní ochraně dětí a sociální kuratele²⁹ je mladým dospělým osoba do 25 let věku. V zásadě však pro výkon sociální kurately neexistuje věkové omezení. Klient sociální kurately je definován prostřednictvím sociálních situací:

- a) Propuštění z výkonu trestu odnětí svobody nebo vazby³⁰.
- b) Účast na probaci nebo mediaci podle zvláštních právních předpisů.
- c) Zneužívání drog nebo závislost na drogách.
- d) Opuštění ústavní výchovy po dosažení zletilosti.
- e) Propuštění ze zdravotnického zařízení pro léčbu drogových nebo jiných závislostí nebo ze zařízení pro resocializaci drogově závislých.

²⁸ Od ledna 2018 se očekává zvýšení rodinného příspěvku o 1,9 %. Dostupné z: <https://www.help.gv.at/Portal.Node/hlpd/public/content/8/Seite.080714.html>.

²⁹ Zákon č. 305/2005 Z. z., o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele.

³⁰ V této situaci je navíc poskytována dávka „resocializační příspěvek“.

Podmínkou pro poskytování pomoci prostřednictvím sociální kurately je skutečnost, že klient sám požádá o řešení nepříznivé sociální situace. Zákon definuje rovněž opatření sociální kurately:

- a) Udržování pravidelného kontaktu s klientem.
- b) Příprava na propuštění z výše uvedených zařízení a pomoc po propuštění.
- c) Pomoc při návratu do rodiny, řešení vztahových a osobních problémů.
- d) Hledání bydlení, pracovního uplatnění, zjišťování možností pro další přípravu na zaměstnání.
- e) Motivace klienta k léčbě závislosti.
- f) Doporučení a zprostředkování odborných služeb, nabídka resocializačních programů.

Sociální kurátor, který působí v rámci státního Úřadu práce, sociálních věcí a rodiny, přitom při poskytování pomoci postupuje v součinnosti s obcí a poskytovatelem sociálních služeb.

Podobně jako v českém systému jsou hlavními partnery orgánů odpovědných za sociální práci sociální služby a také ústavní zařízení. Ta jsou však na Slovensku na rozdíl od České republiky zařazena do sociální sféry. Právní úprava péče o mladé dospělé, opouštějící ústavní výchovu, je obdobná jako v České republice. Zařízení má udržovat se svým bývalým klientem kontakt, poskytovat mu poradenství a pomoc při osamostatňování. Zvláštní pozornost je však věnována mladým dospělým se zdravotním znevýhodněním, kteří se nemohou z důvodu zdravotního stavu plně osamostatnit. Podle § 59 odst. 2 slovenského zákona o sociálně-právní ochraně dětí a sociální kuratele je dětský domov ve spolupráci s obcí, vyšším územním celkem, orgánem sociálně-právní ochrany dětí (sociální kurately) nebo akreditovaným subjektem (obdoba osoby pověřené k výkonu sociálně-právní ochrany dětí v České republice) povinen zajistit mladému

dospělému přijetí do chráněného bydlení nebo jiného zařízení, které poskytuje služby této cílové skupině.

V systému slovenských sociálních služeb³¹ je definována řada druhů sociálních služeb určených pro dospívající děti a mladé dospělé. Mezi tzv. odborné činnosti sociálních služeb patří *„pomoc při chodu domácnosti, pomoc při hospodaření s penězi, podpora při organizování času, podpora při zapojení se do společenského a pracovního života, předcházení a řešení krizových situací a podpora společensky přiměřeného jednání v rámci podpory samostatného bydlení“*.

První okruh slovenských sociálních služeb představují služby krizové intervence. Tyto služby mohou mít také nízkoprahový charakter. Jde o terénní sociální službu krizové intervence, nízkoprahová denní centra, nízkoprahová zařízení pro děti a mládež, noclehárny, útulky nebo integrační centra. Sociální službou jsou rovněž komunitní centra (§ 24d slovenského zákona o sociálních službách), která mj.:

- a) poskytují sociální poradenství;
- b) pomáhají při uplatňování práv a právem chráněných zájmů;
- c) poskytují pomoc při přípravě na školní docházku a školní vyučování včetně doprovodu dítěte do školského zařízení;
- d) vykonávají preventivní aktivity.

Na Slovensku jsou provozovány rovněž domovy na půli cesty (§ 27 slovenského zákona o sociálních službách). Jsou určeny pro osoby, které nemají zabezpečené ubytování po skončení poskytování sociální služby v jiném zařízení, po skončení náhradní péče nebo ochranné výchovy. Dům na půli cesty poskytuje kromě ubytování rovněž sociální poradenství, pracovní terapii, pomoc pro pracovní uplatnění atd. Službu domů na půli cesty nelze poskytovat v prostorách nebo areálu dětského domova. Na rozdíl od České republiky je k dispozici také sociální služba krizového (nouzového) bydlení pro celé rodiny, která kromě ubytování

³¹ Zákon č. 448/2008 Z. z., o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon).

poskytuje rovněž sociální poradenství. Tato služba může být poskytována i formou anonymního, resp. „utajeného pobytu“.

Zajímavým finančním prvkem slovenského systému je **příspěvek na tvorbu úspor**, který slouží na ulehčení a budoucí osamostatnění se dítěte. Pokud je rozhodnuto soudem o umístění dítěte do ústavní péče, vzniká obcím povinnost poskytovat v rámci samostatné působnosti příspěvek na podporu úpravy rodinných poměrů dítěte.³² V případě, že do jednoho roku nedojde k úpravě rodinných poměrů a obec prokazatelně nevykonávala pro rodiče nebo jiné osoby pečující o dítě některé ze stanovených opatření sociálně-právní ochrany dětí, jsou finanční prostředky přesměrovány na dítě. Výše uvedená opatření musí být realizována v míře odpovídající závažnosti výchovných nebo rodinných problémů a situaci dítěte a rodiny. Povinnost realizovat opatření je považována za splněnou, pokud rodiče nebo jiné osoby odpovědné za výchovu dítěte prokazatelně odmítali nabízenou pomoc během jednoho roku před umístěním dítěte do dětského domova nebo obec prokazatelně neměla informace o potřebě vykonávat tato opatření.

Příspěvek na tvorbu úspor je obcí v průběhu ústavní výchovy poukazován na osobní účet dítěte nebo na vkladní knížku, které v jeho prospěch zřizuje dětský domov nebo opatrovník pro správu jmění dítěte, a to až do doby, kdy je ústavní výchova zrušena pravomocným rozhodnutím soudu nebo je dítě umístěno do náhradního rodinného prostředí. S finančními prostředky z účtu nebo vkladní knížky lze nakládat pouze s přivolením soudu. Výše příspěvku činí minimálně 10 % nákladů na pobyt dítěte v dětském domově. Způsob využívání prostředků (stejně jako v případě příspěvku na dopravu) upřesňuje obec prostřednictvím vyhlášky (všeobecného závazného nařízení).

³² § 65 slovenského zákona o sociálně-právní ochraně dětí a sociální kuratele.

3.5. Polsko

IV. část polského zákona o podpoře rodin a systému náhradní rodinné péče³³ z roku 2011 (čl. 140 a násl.) se věnuje „podpoře osamostatňování“. Podpora je přiznávána všem dětem, které po dosažení zletilosti opouštějí náhradní péči (rodinnou i institucionální)³⁴, o níž rozhodl soud. Je poskytována jak v případě, že mladý dospělý pokračuje ve studiu (včetně profesní přípravy u budoucího zaměstnavatele), tak v případě, kdy se zcela osamostatňuje. Podpora je zaměřena na zajištění vzdělání, osobní rozvoj mladého člověka, pomoc při hledání bydlení nebo zaměstnání.

Podpora je poskytována ve formě finančního příspěvku. Podmínkou pro přiznání podpory je alespoň tříletá doba (náhradní) příbuzenské péče nebo doba jednoho roku u ústavní péče nebo nepříbuzenské náhradní rodinné péče před dosažením zletilosti a sociální potřebnost, která je odvozena od výše příjmů. Pokud výše příjmů mladého dospělého přesahuje 1 200 PLN měsíčně (podle aktuálního kurzu v době zpracování této analýzy cca 7 300 Kč), má na finanční podporu nárok pouze v případě, je-li to zdůvodněno bytovou, příjmovou, majetkovou nebo osobní situací. Pokud mladý dospělý nedosahuje stanoveného příjmu, je finanční podpora nároková. Příjem je posuzován společně s ostatními členy domácnosti, prostým vydělením celkových příjmů domácnosti počtem jejích členů. Podpora se neposkytuje mladým dospělým, kteří využívají sociální pobytové služby.

Kromě podmínek, které se váží na osobní a příjmovou situaci žadatele, je dalším požadavkem předložení schváleného „individuálního programu osamostatnění“. Ten obsahuje rozsah spolupráce s kurátorem, způsob přípravy na budoucí povolání nebo způsoby pomoci při hledání bydlení a zaměstnání. Kurátorem může být buď fyzická osoba, která dosud o dítě pečovala, zaměstnanec (nebo ředitel) zařízení, kde dítě před dosažením zletilosti pobývalo, sociální pracovník nebo jiná osoba schválená příslušným orgánem (okresním centrem na podporu rodiny).

³³ Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej oraz niektórych innych ustaw.

³⁴ Tzn. náhradní rodinou péči, rodinný dětský domov, ústav pro děti a mládež nebo regionální terapeuticko-opatrovnícké pracoviště.

Kurátora přitom určuje „osamostatňovaná osoba“, a to nejméně dva měsíce před dosažením plnoletosti. Musí zároveň předložit písemný souhlas této osoby. Individuální program osamostatňování zpracovává osamostatňovaná osoba ve spolupráci s kurátorem osamostatňování nebo koordinátorem náhradní rodinné péče nejméně měsíc před dosažením plnoletosti. Program následně schvaluje ředitel okresního centra pomoci rodině.

Finanční příspěvek je poskytován buď jednorázově nebo formou měsíčních splátek. Jednorázová dávka slouží pro účely osamostatnění mladého dospělého, opakovaná dávka je poskytována jako podpora při studiu. Výše **podpory při osamostatnění** je diferencována podle typu předchozí péče. Pokud mladý dospělý vyrůstal před dosažením zletilosti v péči příbuzenské, činí výše podpory maximálně 3 300 PLN (cca 20 tis. Kč), u nepříbuzenské rodinné péče nebo péče ústavní nejméně 6 600 PLN (cca 40 tis. Kč). Pokud tato péče trvala méně než tři roky, maximální částka se poměrově krátí.

Dalším typem jednorázové dávky je **podpora při rozvoji**, její výše se odvíjí od míry závislosti mladého dospělého na pomoci jiné osoby a pohybuje se od 1 500 do 3 000 PLN. Dávky mohou být vypláceny postupně, ve splátkách. Podpora při rozvoji může být poskytována i v naturální formě. Opakované dávky (podpora při studiu) činí nejméně 500 PLN měsíčně (cca 3 000 Kč). Podpora při studiu je poskytována až do 25 let věku mladého dospělého. Důvodem zániku nároku může být kromě ukončení studia také trojí změna školy nebo nástup výkonu trestu odnětí svobody. Podpora se pozastavuje při přerušení studia nebo pro neplnění individuálního plánu osamostatňování.

3.6. Velká Británie

Základem ochrany dětí a mladých ve Velké Británii je zákon o dítěti (*The Children Act*) z roku 1989. Tento zákon byl významným způsobem doplněn v roce 2000, kdy byl přijat zákon o opouštění péče (*The Children Leaving Care Act*). Mezi hlavní cíle tohoto zákona patří:

- odložit odchod mladých lidí z náhradní péče, dokud nejsou na samostatný život připraveni,
- zlepšit přístup ke službám, přípravu a plánování odchodu z náhradní péče,
- poskytovat osobní podporu mladým lidem, kteří náhradní péči opustili,
- zlepšit finanční zajištění pro mladé lidi opouštějící náhradní péči.

Za návaznou péči odpovídají místní úřady (*local authorities*, v Anglii jde o 152 úřadů), které pomoc poskytují buď prostřednictvím vlastních sociálních pracovníků nebo si mohou najmout příslušné služby. Místní úřad nebo poskytovatel sociálních služeb, na kterého byly delegovány zákonem vyžadované činnosti a úkoly, je povinen vystupovat jako „zodpovědný rodič“, podporovat mladé lidi během dospívání a poskytnout jim praktickou, emoční a finanční podporu, dokud nebude mladým lidem nejméně 21 let, případně dokud nedosáhnou 25 let věku. Součástí takové podpory je možnost obrátit se na důvěryhodnou dospělou osobu, kterou mladí lidé znají (například na přiděleného osobního poradce nebo jejich sociálního pracovníka), a požádat ji o pomoc. Mezi další povinnosti místních úřadů patří:

- sledování vyhodnocování potřeb mladých lidí,
- zpracování individuálního plánu („cestovní mapy“, *Pathway Plan*),
- doprovázení mladého člověka (každý mladý člověk opouštějící péči má svého osobního poradce, který je ustanoven dlouhodobě; jeho úkolem je podílet se na přípravě „cestovní mapy“, podílet se na jeho vyhodnocování, zajistit, aby plán byl realizován, koordinovat poskytované služby a ujišťovat se, že jich mladý člověk využívá; má se také pravidelně informovat o pokroku mladého člověka a o tom, že jeho potřeby jsou zajištěny, a vést písemné záznamy o svých kontaktech s mladým člověkem),
- udržování kontaktu (je povinností místního úřadu udržovat s dítětem či mladým člověkem, kterého má v péči, kontakt a v případě, že tento kontakt ztratí, se jej musí snažit znovu navázat),
- asistence při dosahování cílů stanovených v plánu,
- podpora při hledání ubytování,

- finanční podpora.

Mladí lidé odcházející z náhradní péče mají vstupovat do dospělosti a do života, který vyžaduje větší samostatnost, ve chvíli, kdy jsou na to připraveni. U mladých lidí ve věku 16 a 17 let se doporučuje, aby zůstali v náhradní péči do svých 18. narozenin, je-li to v jejich nejlepším zájmu (což zpravidla bývá). V náhradní rodině nebo zařízení³⁵ mohou zůstat i po 18. roce svého věku nebo mohou, je-li to pro ně vhodnější, žít v trvalém a dostupném bytě či domě, kde jsou naplněny jejich potřeby a případně také potřeby jejich dětí.

Mladí lidé po odchodu z péče mohou také žádat sociální úřad o grant na základní vybavení domácnosti. Podmínkou je, že se jedná o mladého člověka, který pobírá příspěvek v nezaměstnanosti a odešel z trvalé péče. Osoby starší 18 let, které pracují méně než 16 hodin, nebo studenti mohou žádat o podporu v nezaměstnanosti. V případě, že mají velmi nízký nebo žádný příjem, mohou požádat o sociální dávky na placení nájmu. V případě, že se jedná o osobu, která nemůže pracovat kvůli nemoci, zdravotnímu znevýhodnění nebo kvůli tomu, že se jedná o rodiče samoživitele nebo o studenta před maturitou, existuje rovněž možnost požádat o sociální podporu. Nemocní a zdravotně znevýhodnění mají navíc nárok i na další dávky, někdy i v případech, kdy pracují na plný úvazek.

Právní úprava systému návazné péče o mladé dospělé opouštějící náhradní péči je doplněna podrobnými standardy. Úroveň péče o mladé dospělé je předmětem inspekce, kterou provádí Úřad pro standardy ve vzdělávání, službách pro děti a pro dovednosti (*Office for Standards in Education, Children's Services and Skills*, dále jen „Ofsted“)³⁶. Podle standardů při inspekci vykonávanou tímto orgánem³⁷

³⁵ Pobytová péče o dospívající mladé lidi probíhá ve Velké Británii v domovech pro malé skupiny. Jsou definovány situace, kdy mohou být tyto domovy přínosnou alternativou. Jde například o situace, kdy starší náctileté děti chtějí být s přáteli a po delší dobu žít samostatně, než se zcela osamostatní. K tomu více viz DELAP, Emily. *Omezování pobytové péče*. Redukování, přetváření a zkvalitňování pobytové péče na celém světě. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2011. ISBN 978-80-7421-036-5.

³⁶ Jde o nezávislý inspekční orgán, který působící v osmi anglických regionech, s více než 1500 inspektory.

kvalitní systém následné péče o mladé lidi opouštějící náhradní rodinnou péče vykazuje následující znaky:

- Mladí lidé odcházející z náhradní péče jsou v bezpečí a cítí se bezpečně. Pracovníci jim pomáhají porozumět tomu, jak vlastní rozhodnutí mohou ovlivňovat jejich bezpečí a spokojenost. Dospělé osoby, které nesou za tyto mladé lidi odpovědnost, jsou obeznámeny se všemi riziky spojenými s protiprávním jednáním mladých lidí, užíváním návykových látek, sexuálním zneužíváním atd. Jsou k dispozici plány, jejichž cílem je snížit riziko újmy nebo snížit již existující újmu. Mladí lidé odcházející z náhradní péče jsou podporováni v tom, aby převzali odpovědnost za svoje chování.
- Existuje plán dalších kroků (plán vstupu do samostatného života), který věnuje pozornost všem potřebám mladých lidí a je aktualizován vždy, pokud se mění jejich životní podmínky. Mladí dospělí mají k dispozici všechny dokumenty, aby mohli zahájit dospělý život (průkazy, rodné listy atd.).

Pozornost je věnována několika základním okruhům v životě mladých lidí:

- **Zdravotní péče.** Jsou posuzovány a naplňovány nejdůležitější potřeby mladých lidí v oblasti zdraví nebo související s lékařskou péčí. Mladí lidé odcházející z náhradní péče mají přístup ke všem informacím o vývoji svého zdravotního stavu, jsou s tímto zdravotním stavem obeznámeni a jsou jim poskytnuty všechny důležité dokumenty.
- **Psychologická pomoc.** V případě potřeby jsou k dispozici psychologické služby a terapeutická pomoc.
- **Osvojení dovedností, sebedůvěry a pozitivního vztahu k sobě samému.** Mladí lidé odcházející z náhradní péče si osvojují dovednosti a sebedůvěru, které potřebují k tomu, aby na maximum využili možnost dospět a stát se

³⁷ Informace jsou dostupné z: <https://www.gov.uk/government/organisations/ofsted>.

rodiči. Patří sem vědomosti týkající se vedení domácího rozpočtu, schopnost vést samostatný život, budovat bezpečné vztahy a chovat se zodpovědně. Mladí lidé odcházející z náhradní péče vytvářejí a udržují vztahy s pečujícími osobami a s personálem místního úřadu, budují si podporující vztahy s komunitou a v příslušných případech jsou ve spojení se svou rodinou a přáteli. Mladí lidé odcházející z náhradní péče mají sami k sobě pozitivní vztah. Jejich úspěchy jsou oceňovány a místní úřad dává najevo, že má k mladým lidem odcházejícím z náhradní péče kladný vztah a je na ně hrdý.

- **Vzdělání a pracovní uplatnění.** Mladí lidé odcházející z náhradní péče mají přístup k náležitému vzdělání a k pracovním příležitostem a mají možnost získat pracovní zkušenosti. Jsou motivováni k tomu, aby ve svém vzdělávání a v odborné přípravě pokračovali, a v tomto ohledu je jim poskytována podpora; platí to i pro mladé lidi ve věku od 21 do 24 let. Mladí lidé odcházející z náhradní péče dělají viditelné pokroky a rozvíjejí naplno svůj potenciál, a to buď tím, že pokračují v dalším nebo vyšším vzdělávání, nebo si zvolí své povolání.
- **Bydlení.** Pracovníci úřadu pomáhají mladým lidem odcházejícím z náhradní péče najít ubytování, které nejlépe vyhovuje potřebám těchto mladých lidí. Jsou identifikována rizika situací, kdy by mladí lidé mohli o své ubytování přijít, a jsou vypracovávány plány náhradního postupu. Ubytovaní pro mladé lidi odcházející z náhradní péče umožňuje dívkám a chlapcům bezpečně si osvojovat a rozvíjet dovednosti potřebné k samostatnému životu. Byty nebo domy obývané větším počtem osob jsou využívány pouze v případech, kdy si to dívka nebo chlapec výslovně přeje a kdy je jednoznačně prokázáno, že je to v jejich nejlepším zájmu.
- **Informace o hmotné podpoře.** Mladým lidem odcházejícím z náhradní péče jsou poskytnuty informace o jejich zákonných nárocích, jako je přístup k jejich záznamům, pomoc při hledání zaměstnání (včetně získání pracovních zkušeností), informace o odborné přípravě a o finanční podpoře a

informace o tom, jak v případě potřeby vznášet stížnosti, a to i s podporou obhájce.

Inspekce je prováděna z perspektivy mladých dospělých (jejich zkušenosti a z pokroku, který prostřednictvím pomoci dosáhli). Toto hodnocení je přitom vždy individuální, vychází se mimo jiné ze situace dítěte v **okamžiku, kdy bylo umístěno do náhradní péče**.

3.7. Francie

Ve Francii je systém péče o děti a mladé dospělé upraven Rodinným zákoníkem (*Code de l'action socialce et des familles*)³⁸ z roku 2000 (zákon byl opakovaně novelizován, poslední novela, která se týkala i péče o mladé dospělé, je z roku 2016). Cílem systému ochrany dětí je zajistit, aby byly zajištěny základní potřeby dětí a mladých lidí a podpora jejich fyzického, emočního, intelektuálního a sociálního rozvoje. Zaměřuje se na ochranu zdraví, bezpečí a dalších práv. V případě potřeby mohou být intervence (včetně náhradní péče), které jsou jinak vykonávány vůči dětem, poskytovány i mladému dospělému do 20 let věku (článek L 112-3 citovaného zákoníku). Za praktický výkon této ochrany odpovídají departamenty (územní správní a samosprávná jednotka o velikosti odpovídají zhruba českým krajům, ve Francii je celkem 101 departementů). Prezident departementu je povinen zřídit odbor, který je odpovědný za realizaci preventivních opatření zaměřených na děti, mladé lidi a jejich rodiny, za poskytování služeb, hmotné pomoci atd. Systém je zaměřen na podporu rodičů, aby mohli plnit své výchovné povinnosti (kontinentální koncepce).

Náhradní péče je vykonávána v (profesionální) pěstounské péči nebo v několika typech pobytových zařízení. Těmito zařízení jsou sociální nebo zdravotně sociální domovy poskytující trvalé, dočasné nebo návazné ubytování, zařízení provádějící opatření uložená soudním orgánem podle zákona 45-174 o kriminalitě mladistvých. Mezi terénní a ambulantní služby zaměřené na cílovou skupinu

³⁸ Aktuální znění francouzského rodinného zákoníku je dostupné z:
<https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006074069>.

mladých dospělých opouštějící náhradní péči patří například sociální rehabilitace, chráněné zaměstnání, služby sociální podpory a doprovázení zaměřené například na sociální a profesní integraci osob v nouzi (tyto služby mohou mít i pobytovou složku). Vedle toho působí zařízení nebo služby označované jako informační střediska nebo koordinační centra, která zajišťují depistáže, školení nebo vzdělávání, poskytují informace, poradenství, zajišťují koordinaci pomoci ve prospěch uživatelů služeb atd. Všechny tyto služby musí disponovat odborným multidisciplinárním týmem.

Ve Francii existuje široce koncipovaný systém sociálního bydlení (zákon č. 90-449 o uplatňování práva na bydlení z roku 1990), osobám s nízkými příjmy obce přispívají na úhradu služeb spojených s bydlením (voda, energie atd.). Mezi další formy podpory patří pomoc při správě hmotných prostředků, o níž může požádat každá osoba, která čerpá sociální dávky. Ta zahrnuje poradenství při nakládání s prostředky a individuální sociální podporu. Základem je smlouva uzavřená mezi podporovanou osobou a departementem (lze ji uzavřít na 6 měsíců až 2 roky). Příjemce sociálních dávek zmocňuje departement, aby spravoval všechny nebo část sociálních dávek, a přednostně je věnoval na úhradu nájemného a dalších nákladů spojených s bydlením. Tuto individualizovanou pomoc lze i nařídit správním rozhodnutím, pokud to vyžaduje zájem podporované osoby. Departement přitom může zmocnit k provádění této pomoci místní úřad nebo službu. Zároveň může být osobě, která uzavřela smlouvu o doprovázení, vyplácen zvláštní příspěvek. O jeho výši rozhoduje (v rámci stanovených limitů) prezident departementu.

V případě mladých lidí se zdravotním postižením je k dispozici služba návazné rodinné péče (rodinná péče o dospělé). Jde o rodiny, které za úplatu pečují o zdravotně znevýhodněné osoby, které nejsou členy jejich rodiny (do 4. stupně příbuzenství). Před poskytováním této služby musí projít schvalovacím procesem ze strany departementu (musí splňovat podmínky ochrany zdraví, bezpečnosti, fyzické a psychické pohody osoby, o níž je pečováno a rovněž záruku nepřetržitosti péče). Po absolvování školení a vydání akreditace jsou označováni

jako hostitelská rodina (*accueillant familial*). Maximálně mohou pečovat o tři osoby současně.

3.8. Nizozemí

Nizozemí má dlouhou tradici sociální péče o děti a mládež s vysokým standardem profesionálů. Politika sociální péče o mládež má za cíl podpořit děti a mládež v rozmezí od 0 do 25 let, aby vyrostli v bezpečném, zdravém a pozitivním prostředí. V uplynulých letech zde proběhla celková reforma systému péče o ohrožené děti, která přenesla hlavní odpovědnost za ochranu dětí a péči o mladé dospělé z 12 provincií (krajů) na obce (jde o 393 municipalit)³⁹. Obce tak koordinují a zajišťují většinu forem sociální pomoci pro všechny cílové skupiny. Na centrální úrovni je odpovědnost rozdělena (podobně jako v České republice) mezi několik ministerstev. Za péči o mladé dospělé odpovídá primárně Ministerstvo zdravotnictví, sociální péče a sportu⁴⁰, které zajišťuje některé vysoce specializované služby pro děti a mladé lidi. Ministerstvo spravedlnosti a bezpečnosti je odpovědné za politiku soudnictví pro mladistvé a související instituce. Dalším zúčastněným rezortem je Ministerstvo sociálních věcí a zaměstnanosti, které odpovídá především za záležitosti související s trhem práce. Cílem decentralizace sociální péče o děti a mladé lidi (jejíž součástí byl i převod finančních nástrojů) bylo zlepšit nabídku služeb pro tuto cílovou skupinu založenou na znalosti místních podmínek a potřeb. Jako další důvod reformy je uváděna dřívější nerovnováha mezi pozorností k normálnímu vývoji a k rizikům (více prostředků bylo směřováno na specializované služby zaměřené na dopady rizik než na jejich prevenci, šlo o stav, který je obdobný současné situaci v České republice).

Systém služeb pro děti a mládež se v Nizozemí skládá se tří okruhů: komunitní služby (školy, centra pro mládež atd.), preventivní služby (obecná sociální práce,

³⁹ Informace jsou dostupné z: <http://www.youthpolicy.nl/en/Introduction-to-Dutch-youth-policy/Dutch-youth-care-system>.

⁴⁰ *Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport*. Informace o činnosti ministerstva jsou dostupné z: <https://www.rijksoverheid.nl/ministeries/ministerie-van-volksgezondheid-welzijn-en-sport>.

multidisciplinární týmy, služby na podporu rodičů, zejména tzv. centra pro rodinu a děti) a specializované služby (služby pro děti a mladé lidi se zdravotním nebo mentálním znevýhodněním, služby ochrany dětí a mládeže, intenzivní ambulantní služby, pěstounská péče, pobytové služby atd.).

Základem právní úpravy je několik vzájemně souvisejících zákonů:

1. Zákon o dětech a mládeži (*Jeugtwet*) z roku 2015. Zákon stanovuje, že místní samosprávy jsou povinné realizovat takovou politiku péče o mládež, která povede ke snižování počtu dětí ve specializované péči (tedy i v náhradních typech péče), k rozvoji preventivních aktivit, včasné intervence a podpoře využívání sociálních sítí dětí, mladých lidí a jejich rodin (včetně zapojení občanské společnosti do „společného rodičovství“). Obec je zároveň povinna vytvořit síť služeb pro práci s rodinami a dětmi. Rozhoduje zároveň o tom, jaké služby jsou poskytovány zdarma.
2. Zákon o sociální podpoře (*Wet maatschappelijke ondersteuning, Wmo*), rovněž z roku 2015, ukládá místním samosprávám odpovědnost za vytvoření a poskytování takové sociální podpory, která umožní začlenění všech obyvatel do společnosti.
3. Zákon o participaci (*Participatiewet*, 2015) má za cíl podpořit účast mladých lidí s vývojovými nebo výchovnými problémy ve společnosti.
4. Zákon o dostupném vzdělávání (*Wet Passend Onderwijs*, 2014) ukládá školám povinnost zapojit co nejvíce dětí a mladých lidí do běžného vzdělávání (tzv. inkluze). V Holandsku trvá povinná školní docházka do 16 let věku. Předpokládá se však, že většina dětí bude alespoň do 18 let pokračovat v dalším vzdělávání. Cílem je, aby všichni mladí lidé měli alespoň určitou úroveň sekundárního vzdělání.

Reforma systému péče o ohrožené děti a mládež se nepromítá jen do nové právní úpravy, ale rovněž o změn metod využívaných při práci s touto cílovou skupinou. Základem je multidisciplinární přístup a zásada „jedna rodina (mladý člověk) –

jeden plán – jeden koordinátor“. Ve většině obcí jsou nově vytvořeny multidisciplinární týmy, které působí jako spojovací článek mezi preventivními a specializovanými službami. Jsou složeny z odborníků v oblasti péče o mládež, duševního zdraví, sociální práce, praktických lékařů, psychologů atd. Tento tým koordinuje práci s mladým člověkem na základě výše zmíněného individuálního plánu. Místní týmy působí v jednotlivých čtvrtích měst a v obcích. Spolupracují s komunitními službami.

Obce si mohou vybrat, jaké organizační uspořádání (model práce) se nejlépe hodí pro místní situaci. Existuje proto několik forem působení těchto týmů a jejich cílových skupin. V některých obcích pracují sociální týmy, které se zaměřují na všechny obyvatele bez rozdílu věku. V jiných municipalitách došlo ke specializaci týmů, je proto ustaven pro mladé dospělé, pro děti navštěvující školu (tzv. školní týmy, které působí v rámci škol a spolupracují s místními týmy zaměřenými na širší sociální problematiku) nebo různé jiné, kombinované modely.⁴¹ Menší obce spolupracují v rámci regionálních svazků, které se zaměřují na různé typy specializované péče, které by malé obce nebyly schopny samy zajistit z důvodu vysokých finančních nákladů, potřebě specifických znalostí a dovedností atd. (jde o regionální svazky pro organizaci pobytové péče, náhradní rodinnou péči, probaci mladých, ochranná opatření atd.). Velký důraz je kladen na vzdělání. Již bylo uvedeno, že cílem je integrovat všechny děti a mladé lidi do běžného vzdělávacího procesu. Školy jsou povinny vytvořit takové podmínky, aby je mohly navštěvovat i děti ze sociálně znevýhodněného prostředí, děti se zdravotním postižením, mentálním znevýhodněním atd. Existují tři typy péče, které jsou poskytovány ve škole:

- a) Základní péče (školní sociální práce, doučování atd.).
- b) Zvláštní péče (například péče o mladé lidi s mentální znevýhodněním, péče o dušení zdraví atd.).

⁴¹ Bližší informace jsou dostupné například z: <http://www.youthpolicy.nl/en/Download-NJi/Publicatie-NJi/Children-and-youth-support-and-care-in-The-Netherlands.pdf>.

- c) Specializovaná péče (jedná se o nejnákladnější typ péče, například o školy pro děti s vysoce specializovanými potřebami).

Základní péče je vždy hrazena školou. Na financování zvláštní péče se podílí obec spolu se školou. Specializovaná péče je hrazena obcemi a v některých případech také národní vládou nebo prostředky ze zdravotního pojištění.

Vedle škol hrají důležitou roli při práci s cílovou skupinou mladých lidí také centra pro rodiny a děti. Ta vyvíjejí nejen preventivní aktivity, ale poskytují i odborné služby a podílejí se na tréninku a vzdělávání členů místních týmů. Struktura služeb a přístup k jejich poskytování jsou podobné jako je tomu v případě výše popsané školní sociální práce. Je kladen důraz na tzv. „stupňovanou péči“, tzn. je cílem poskytovat méně formální péči a pomoc všude tam, kde je to možné, specializovanou péči naopak pouze v případě potřeby. V praxi probíhá tato péče tak, že mladý člověk je primárně v kontaktu se svým klíčovým sociálním pracovníkem a ostatní specialisté jsou poptáváni týmem o poradenství, vyšetření dítěte atd. pouze v případě potřeby.

Zákon o péči o děti a mládež definuje odborníky, kteří mají pracovat s rodinami a dětmi (případně spolupracovat v rámci týmů). Kromě odborných znalostí patří mezi požadavky znalost celkového kontextu, flexibilita, kreativita, schopnost jednat a rozhodovat, přijímat inovace atd. Většina sociálních pracovníků má vzdělání na úrovni bakalářského stupně vzdělání (část i magisterského). Nizozemský systém se vyznačuje několika specifiky. V zemi je nízká věková hranice trestní odpovědnosti (12 let), což významně ovlivňuje složení klientely zejména v probačních a mediačních programech. Oproti České republice pochází velké množství obyvatel z menšin (silná je například marocká menšina, přičemž jde o přistěhovalecké rodiny ve druhé či třetí generaci; její postavení lze přirovnat k postavení turecké menšiny v Německu).⁴²

⁴² Informace včetně podrobného popisu některých služeb zaměřených na dospívající mladé lidi a mladé dospělé jsou dostupné z:
<http://www.proximasociale.cz/res/archive/003/000501.pdf?seek=1453183774>.

Jednou z používaných metod práce (která je považována za úspěšnou, a proto je poměrně rozšířena) je model *Wrap Around Care*, který původně vznikl ve Spojených státech amerických. Jde o koordinační metodu, resp. o strukturovaný přístup k plánování služeb a koordinaci péče pro jednotlivce s komplexními potřebami. *Wraparound* se obvykle odehrává prostřednictvím čtyř fází: setkání a příprava týmu, vytvoření úvodního plánu, implementace a přechodová fáze. Během *Wraparound* procesu „tým“ lidí, kteří mají vztah a ovlivňují život dítěte nebo mladého člověka (jedná se zejména o členy rodiny, lidi z okolí rodiny, poskytovatele služeb, zástupce úřadu apod.), společně vytvářejí individuální plán péče, uvádějí ho v život, monitorují jeho naplňování a účinky a pracují společně směrem k úspěšnému zvládnutí situace. Zásadou celého *Wraparound* procesu je, že je nahlížen a řízen z perspektivy (pohledu) rodiny, dítěte nebo mladého člověka.

Nizozemský institut mládeže v souvislosti s reformou zpracoval obecné zásady pro decentralizaci a transformaci péče o mládež (tyto zásady jsou využitelné i pro nastavování systémových opatření v případě péče o mladé lidi opouštějící ústavní péči v České republice):

1. Je nutno začít s přehledem stavu záležitostí týkajících se dětí a mládeže na základě dostupných údajů. Jde především o zjištění míry závažnosti problémů dětí a mládeže, rizikových faktorů a ochranných faktorů.
2. Formulovat cíle vycházející ze zjištěného stavu věcí ve spolupráci se zástupci služeb, cílové skupiny a dalších relevantních subjektů a osob.
3. Analyzovat nabídku, kvalitu, výsledky a efektivitu podpory a péče nabízené současnými službami.
4. Ve spolupráci všech zúčastněných (vzdělávací služby, pobytová péče, péče pěstounské rodiny, komunitní služby atd.) je nutno zajistit kontinuitu služeb pro příslušnou cílovou skupinu. Cílem je nabízet péči co nejdříve a „co neblíže“ tak, aby byla mladému člověku dostupná ve všech etapách jeho osamostatňování.
5. Výběr a dotování služeb podle výsledků výše uvedených aktivit.

6. Monitoring procesu, podle potřeb úprava plánů a aktivit.⁴³

Nizozemský systém je velmi inspirativní z důvodu jeho důrazu na provázanost sociální práce s běžným sociálním prostředím (školní sociální práce), snahou řešit problémy mladých lidí za využití komunitních služeb, které však v případě potřeby spolupracují i s dalšími odborníky. Tím je zajištěna dostupnost pomoci pro cílovou skupinu, aniž by došlo k rezignaci na implementaci odborných poznatků a metod.

3.9. Skandinávské země

Pro srovnání s uvedenými středoevropskými systémy předkládáme v této analýze rovněž informace o legislativní úpravě návazné péče ve vybraných skandinávských zemích. Tyto systémy se vyznačují širokou nabídkou podpory osob v nepříznivé situaci jak ve formě služeb, tak finanční podpory. Vycházejí z konceptu sociálního státu s vysokou mírou zdanění, ale zároveň vysokým standardem veřejných služeb.

V **Norsku** legislativa reguluje v zákoně o ochraně dětí⁴⁴ následnou péči v několika ustanoveních. Podle článku 1-3 zákona mohou být se souhlasem mladého dospělého „*služby poskytované před dovršením 18 let věku dítěte zachovány nebo nahrazeny jinými službami uvedenými v tomto zákoně, a to až do dovršení 23 let věku dítěte.*“ Norská legislativa používá termín „dítě“ pro děti i mladé lidi až do dovršení 23 let věku. První norský zákon o péči o dítě z roku 1953 obsahoval nařízení o následné péči do tohoto věku. Od tohoto opatření bylo upuštěno poté, co bylo zjištěno, že systém veřejné péče intervenuje vůči mladým dospělým velmi často a příliš brzy. V roce 1998 byl přijat zákon, který tuto pomoc ukotvuje jako možnost pokračovat v realizaci ochranných opatření přijatých před 18. rokem věku (pokud s tím mladý dospělý souhlasí)⁴⁵ nebo ji nahradit jinou formou podpory, jako

⁴³ V Holandsku byla pro proces transformace systému sociální péče o děti a mládež zřízena národní (vládní) agentura (*National Transition Agency*). Tato agentura je složena ze zástupců vlády a holandského svazu obcí (*De Vereniging van Nederlandse Gemeenten*).

⁴⁴ *Barnevernloven*, 1992. Dostupné z: <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/barnevernloven/id448398/>.

⁴⁵ V náhradních typech péče zůstává v Norsku po dosažení zletilosti cca 80 % těchto mladých lidí.

je například podpora ze strany sociální práce, finanční pomoc, pomoc při hledání bydlení, vzdělání a práce, terapie a podpůrné kontakty (*befriending*).

Veškerá následná péče je tedy z pohledu mladého člověka dobrovolná. Žádný mladý člověk nemůže být nucen tyto služby využívat, i kdyby měl zodpovědný pracovník názor, že dítě službu potřebuje. Výslovně také požaduje, aby se mladý člověk podílel na rozhodování. Podle zákona o veřejné správě musí být rozhodnutí přijato *v nejlepším zájmu dítěte* a musí být písemné. Rozhodnutí musí být rovněž řádné odůvodněné. Formální způsob rozhodování zaručuje mladému člověku práva zúčastněné strany. V případě odmítnutí poskytování služeb se může tato osoba obrátit se stížností ke krajskému hejtmánovi. Horním limitem pro poskytování služeb sociálně-právní ochrany dítěte je dosažení již zmíněné věkové hranic 23 let věku.

Podle ustanovení článku 4-15 zákona o ochraně dětí „místní orgány v předstihu před dovršením 18 let věku dítěte vyhodnotí, zda má být umístění v náhradní péči prodlouženo, nebo zda bude dítě po dovršení 18 let čerpat jiné služby. Pokud dítě vysloví souhlas s čerpáním dalších služeb, místní orgány vypracují plán poskytování budoucích služeb. Tento plán lze upravovat.“ Na základě tohoto ustanovení mají místní úřady povinnost posuzovat konkrétní případy. Posouzení by mělo být provedeno „v předstihu“, ale zákon neuvádí konkrétní lhůtu ani konkrétní formy přípravy (vše je nutno vyhodnotit individuálně). V Norsku je běžnou praxí, že k posouzení dojde 6 až 12 měsíců před dovršením 18 let věku nezletilé osoby, lépe ještě dříve. Zákon předpokládá, že „dítě“ by mělo s opatřeními souhlasit. Toto ustanovení znovu akcentuje, že následnou péči není možné nikomu po dovršení 18 let věku nutit. Pracovníci orgánu ochrany dětí mají navíc povinnost v průběhu posouzení s nezletilým vést dialog. Názor nezletilé osoby je stěžejní. Společně s nezletilou osobou pak pracovníci orgánu sociálně-právní ochrany dítěte vypracují plán opatření. Protože se potřeby mladého člověka časem mění, může se měnit také plán.

Mezi služby zaručené zákonem patří sociální podpora, finanční podpora, pomoc při hledání ubytování, vzdělání a práce, terapie a podpůrná osoba. Příslušné

Ministerstvo dětí, rovnosti a sociální inkluze nabádá místní orgány sociálně-právní ochrany dětí k hledání flexibilního a kreativního přístupu k následné péči dle potřeb konkrétní mladé osoby. Proto lze použít téměř jakékoli opatření, pokud to bude „v nejlepším zájmu dítěte“. Od roku 1997 rovněž funguje síť mládeže (*Landsforeningen for barnevernsbarn*), která slouží zájmům mladých lidí v náhradní péči⁴⁶.

Dalším ustanovením norského zákona o ochraně dětí významným pro poskytování následné péče je článek 9-4. Ten uvádí, že národní orgán sociálně-právní ochrany dítěte *Bufetat* nenese žádnou zodpovědnost za mladé lidi čerpající následnou péči poté, co dovrší věk 20 let. Z toho vyplývá, že místní orgány musí hradit veškeré náklady plynoucí z poskytování péče osobám mezi 20 a 23 lety. Praktickým důsledkem je skutečnost, že mladí lidé starší 20 let nemohou být v rámci péče o osamostatňující se mladé lidi ubytováni v ústavu.⁴⁷

Věková hranice, po kterou je mladému člověku poskytována následná podpora, je různá. Na **Islandu** pracují úřady pro ochranu dětí (vládní agentura a obce) s mladým dospělým nejdéle do 20 let věku, pokud s tím souhlasí. Jde zpravidla o osoby, které vyrůstaly v ústavní nebo pěstounské péči. Islandský systém je výrazně inspirován norským systémem, přebírá však řadu metod a prvků i ze Spojených států amerických (trendem je pracovat s rodinami, dětmi a mladými lidmi formou multisystemické rodinné terapie).

V **Dánsku** upravuje návaznou péči o mladé lidi, kteří vyrůstali v náhradních formách péče, zákon o sociálních službách z roku 2005 (*Lov om social service*, resp. *Serviceoven*)⁴⁸. Tento zákon komplexně pokrývá všechny typy služeb pro ohrožené rodiny a děti včetně možností finanční podpory a rovněž otázky náhradní rodinné péče a pobytové péče o děti. Všechny služby pro rodiny s dětmi i

⁴⁶ Bližší informace o organizaci jsou k dispozici na webu: <http://barnevernsbarna.no/>

⁴⁷ Tamtéž.

⁴⁸ *Bekendtgørelse af lov om social service*. Konsolidovaná verze č. 1284 ze dne 17. listopadu 2015. Dostupné z: <https://www.retsinformation.dk/Forms/r0710.aspx?id=183958> [cit. 2017-01-31].

mladé dospělé jsou v Dánsku financovány z veřejných rozpočtů (státního nebo obecních). Jednou z forem pomoci je zajištění vlastního bydlení mladistvému, který z určitého důvodu nemůže či nechce nadále bydlet s vlastní rodinou. V těchto případech je zpravidla mladistvému též zajištěna odborná pomoc a povinně ustanoven tzv. mentor, který mu má pomoci v tomto náročném období a připravit jej k plnohodnotnému osamostatnění.⁴⁹ Toto bydlení je poskytováno ve formě pronájmu vlastního pokoje, internátního pobytu či pobytu v jiném ubytovacím zařízení. Tyto možnosti jsou určeny jak pro mladistvé do 18 let, tak v určitých případech i pro osoby v rané dospělosti ve věku 18–23 let, zpravidla u jedinců se speciálními potřebami, kde je proces osamostatnění opožděn. Orgán místní správy má k naplnění tohoto účelu různé možnosti – pronájem pokoje na mládežnických ubytovnách nebo v normálních bytových komplexech, pronájem místnosti u dosavadní pěstounské rodiny atd. V roce 2011 byla tato možnost využívána 682 mladistvými do 18 let a 492 mladistvými ve věku nad 18 let.⁵⁰

3.10. Jihoevropské země

V předchozím textu této analýzy bylo zmíněno, že v jihoevropských zemích dochází z důvodu horšího přístupu na trh práce k pozdějšímu osamostatňování mladých lidí, přičemž hlavním prvkem jejich podpory je rodina. I v těchto zemích vyrůstá mnoho dětí, které takovou podporu nemohou očekávat. V části věnované zahraničním příkladům služeb jsou uvedeny příklady dobré praxe ze Španělska. V systémech podpory mladých dospělých (právní úpravě) lze i v těchto zemích nalézt některé shodné prvky se sociálními systémy ve zbytku Evropy. Jako příklad lze uvést **Portugalsko**, které je specifické poměrně slabým postavením náhradní rodinné péče (v celé zemi, která je velikostně srovnatelná s Českou republikou působí pouze cca 400 pěstounských rodin, péče příbuzných není považována za pěstounskou péči a není z tohoto důvodu zvlášť finančně podporována). Velké

⁴⁹ NOVÁK, Ondřej - PALEČEK, Jan - MATOUŠOVÁ-ŠMÍDOVÁ, Olga - VYSKOČIL, Filip – ZUMAN Jakub - BUBLEOVÁ, Věduna. *Náhradní péče o děti v Dánsku, Anglii a Walesu, na Slovensku a v Polsku*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2013.

⁵⁰ Tamtéž, s. 61.

množství dětí vyrůstá v ústavní výchově. Podle zákona č. 142/15 z 8. září 2015⁵¹, kterým byl novelizován zákon o ochraně dětí a mládeže z roku 1999, je za mladého dospělého považována osoba mezi 18 a 21 rokem věku. Těmto mladým lidem může být poskytována sociální pomoc (sociální intervence), s níž bylo započato před dosažením zletilosti (včetně různých forem náhradní péče). Mezi formami pomoci a služeb, které nabízí současný portugalský sociální systém, jsou:

- Poradenská centra pro podporu rodiny a rodičovství, která jsou zaměřena na ohrožené děti a mladé lidi a jejich rodiny. Poskytují však rovněž specializovanou pomoc mladým dospělým jak prevenci případného ohrožení (rozvoj osobnostních a sociálních dovedností).
- Terénní týmy na pomoc ohroženým dětem a mladým lidem, kteří nedostávají žádnou institucionální podporu, bez rodinného zázemí atd.
- Podporované bydlení pro mladé lidi ve věku od 15 do 21 let, kteří se zde připravují na samostatný život. Jde o prostor v komunitě pro mladé lidi, kteří projeví potřebnou odpovědnost a určitý potenciál dosáhnout autonomního života.

Podporované bydlení je (stejně jako institucionální péče o děti a mladé lidi) poskytováno jako opatření Komise pro ochranu dětí a mladých lidí (*Comissão Nacional de Promoção dos Direitos e Proteção das Crianças e Jovens*)⁵² nebo na základě rozhodnutí soudu. Tento veřejný systém doplňují nestátní poskytovatelé služeb, kteří jsou často církevními institucemi (jedna ze služeb je představena v následující kapitole).

⁵¹ *Segunda alteração à Lei de Proteção de Crianças e Jovens*. Dostupné například z: https://apav.pt/apav_v3/images/pdf/Lei_142_2015.pdf.

⁵² Tato komise je veřejným orgánem, který byl zřízen v roce 2013 po reformě systému ochrany dětí a mladých lidí v Portugalsku. Je složena ze zástupců ministerstev zaměstnanosti a sociálních věcí, školství, zdravotnictví, vnitra a spravedlnosti. Informace o komisi jsou dostupné z: <http://www.cnpcjr.pt/>.

4. Vybrané služby a projekty zaměřené na mladé dospělé opouštějící náhradní péči v zahraničí

Tato kapitola doplňuje předchozí část věnovanou zahraničním systémům návazné péče a popisuje vybrané příklady služeb, metod nebo systémů spolupráce zaměřených na cílovou skupinu mladých dospělých opouštějících náhradní péči.

4.1. Systémy spolupráce

Jako příklad **rámce spolupráce** profesionálních odborníků lze uvést program z Belgie, resp. Valonska, který je založen na kooperaci (veřejného) systému péče o mládež a sociálních služeb.⁵³ Tento program byl reakcí na rostoucí počet dospívajících mladých lidí v systému péče nebo v kontaktu se sociálními službami. Program je založen na spolupráci a výměně informací mezi sociálními službami zaměřenými na děti do 18 let věku a sociálními službami pro dospělé (včetně služeb zaměřených na mladé dospělé). Cílem je zabránit nedostatkům v pomoci mladým dospělým při jejich přechodu do dospělosti. Belgie je specifická federativním uspořádáním, které se promítá i do kompetenční struktury. Rámec spolupráce byl vytvořen na vládní úrovni při zapojení vlády Valonska, zodpovědné za všeobecné sociální služby, a vlády Valonsko-bruselské federace (Valonská část Belgie a bruselský region) zodpovědné za péči o mladé lidi do 18 let. Rámec má dvě úrovně (principy a postupy). Mezi principy spolupráce patří:

⁵³ Informace jsou dostupné z: <http://socialsante.wallonie.be/>.

- Mládež a rodina musí být vždy středem zájmu poskytovaných intervencí.
- Je zajištěna transparentnost jednání a rozhodnutí jsou přijímána za účasti těch, kterých se týkají.
- Sdílení informací (informace jsou sdíleny mezi službami, ale vždy je respektována zásada mlčenlivosti a ochrana osobních údajů).
- Je zachována kontinuita práce s daným případem a je brána v potaz práce každé služby, které se podílí na řešení případu.
- Probíhá dialog mezi místními službami s cílem efektivního využití zdrojů.
- Průběžné zhodnocování záznamů.

Cílem definovaných postupů je zajištění bezpečného rámce pro sdílení a práci se spisy klientů pro profesionální pracovníky. Každá služba navrhuje rámec a způsob pro výměnu informací a zjednodušuje výměnu osobních spisů (informací) mezi sociálními pracovníky.

Z vlámské části Belgie lze uvést příklad **projektu spolupráce „Cesta do dospělosti“**⁵⁴ realizovaný v Gentu. Projekt byl zahájen na základě obav odborných pracovníků z dopadů mezery, která existuje mezi přechodem z péče služeb pro děti do služeb pro dospělé (tedy ze stejného důvodu, jímž je motivován projekt obecně prospěšné společnosti SKP-CENTRUM, o.p.s.). Pracovníci, kteří pracovali s dětmi, byli často frustrovaní, protože měli pocit, že mnohé z aktivit, které realizovali, ztrácí smysl v momentě, kdy mladý člověk dosáhne 18 let věku. Čtyři místní organizace v Gentu poskytující různé druhy služeb se rozhodly, že zahájí pilotní projekt s partnery ze systému péče o děti, ze služeb péče o lidi s postižením, zdravotními službami a místními sociálními službami za účelem usnadnění přechodu mladých lidí do systému služeb pro dospělé. Projekt směřuje ke vzájemnému lepšímu poznání a porozumění práce jednotlivých subjektů s cílem zabezpečit lepší spolupráci, která bude pomoci při přechodu mladých lidí z náhradní péče do dospělosti. Hlavními aktivitami projektu jsou:

⁵⁴ Informace jsou dostupné z: <http://www.jacoostvlaanderen.be/bruggen-naar-18>

- setkávání odborníků, aby se mohli navzájem poznat;
- vytvoření společné informační základny s pomocí zapojených partnerů (i pro jejich využití);
- sdílení dobré praxe;
- workshopy zaměřené na předávání informací mezi profesionály.

Mezi jinými, mezi hlavní výzvy projektu patřilo nalezení indikátorů nebo definice pro "nejlepší pomoc nebo potřebnou pomoc" a zajištění účasti uživatelů (klientů). Hodnocení projektu ukazuje, že:

- je velmi oceňována společná informační základna;
- významně vzrostla znalost a důvěra mezi účastníky zapojenými do projektu;
- sdílení osvědčených postupů a dobré praxe je natolik zajímavé, že pokračuje i nadále po skončení projektu;
- mladí lidé mají získat osobní doprovod v období přechodu do „dospělé“ sociální služby, a to ještě před dosažením věku 18 let.

V tomto projektu se pracovníci výše uvedených organizací snažili alespoň o to, aby mladí lidé, kteří opouštějí náhradní péči v Gentu, věděli, kam se obrátit, když potřebují pomoc.

Spolupráce subjektů, které se zaměřují na cílovou skupinu řešenou touto analýzou, může nabýt i vyšší organizační formy. Jako příklad lze uvést španělskou organizaci FEPA (*Federación de Entidades con Proyectos y Pisos Asistidos*, dále jen "FEPA"), která je **federací organizací pracujících s mladými lidmi, kteří opouštějí systém náhradní péče.**⁵⁵ Byla vytvořena v roce 1999 a má 45 členů v

⁵⁵ Informace jsou dostupné z: <http://www.fepa18.org/>.

osmi španělských regionech. Tyto organizace mají 128 bytových domů s celkem 610 místy. FEPA je financována španělským ministerstvem zdravotnictví, sociálních služeb a rovnosti, katalánským regionálním ministerstvem sociálních věcí a rodiny a *Fundació La Caixa*.

Hlavními cíli federace je vytvořit síť organizací, které poskytují podporu pro každodenní práci odborníků a rozvíjet služby, které dále doplňují služby organizací. Organizace dále pořádá odborná školení pro zaměstnance pracující v níže uvedených programech v dovednostech klíčových pro efektivní práci s mladými lidmi (řeč těla, syndrom vyhoření atd.). Cíle jsou realizovány prostřednictvím těchto činností:

- „Prostor pro mladé/Meeting Point“ nabízí informace a poradenství pro mladé lidi, kteří odešli z náhradní péče, a doplňuje práci vykonávanou pracovníky v organizacích. Pracovníci pomáhají mladým lidem ve studiu, při hledání zaměstnání, bydlení, volnočasových aktivit, poskytují poradenství v právních a zdravotních otázkách. 635 mladých lidí využilo pomoci této služby v osmi městech, v pěti různých oblastech. Služba je realizována ve spolupráci se systémovými „ústředními“ službami, jako je *EspaiCabestany* (viz text dále).
- „Cesty k dospělosti“ nabízí praktickou podporu a podporu ve vzdělávání pro mladé lidi v náhradní péči a mladé lidi, kteří z péče odešli a kteří jsou ve věku mezi 16 a 21 lety. Tento program má za cíl posílit podporu poskytovanou regionálními vládami Aragónu a Katalánska mladým lidem na jejich individuální cestě do dospělosti.
- Ekonomická podpora na cestě ke vzdělání nabízí ekonomickou podporu a podporu ve vzdělávání pro mladé lidi opouštějící péči. Ti se účastní odborného vzdělávání, středoškolského vzdělávání a vysokoškolského studia.

Již bylo uvedeno, že FEPA spolupracuje s orgány veřejné správy i na vládní úrovni. V této souvislosti je možno zmínit **vládní program *EspaiCabestany***

Generálního ředitelství pro péči o děti (DGAIA) a Regionálního ministerstva sociálních věcí a rodiny (regionální vláda Katalánska).⁵⁶ *EspaiCabestany* je program, který poskytuje podporu pro mladé lidi do osmnácti let i nad osmnáct let, kteří jsou buď v náhradní péči, nebo již péči opustili, a to v různých oblastech jako jsou: bydlení, vzdělávání, finance, právní otázky, pracovní a sociální začlenění. Cílem je, aby mladí lidé mohli budovat svoji samostatnost a posouvat se emancipovaně směrem k dospělosti. Mezi aktivity v rámci programu patří například:

- Bydlení. Mladým lidem starším osmnácti let je nabízeno osm plně vybavených bytů a třináct rezidenčních míst. Dostává se jim podpory v oblasti vzdělávání (na cestě ke vzdělání), získávají podporu sociálního pedagoga během osobního vzdělávacího projektu.
- Program "*Via Laboral*". Tento program má za cíl zlepšit zaměstnatelnost mladých lidí, kteří opouštějí péči, a zajistit jim přístup na trh práce. Souvisí s profesionálními projekty a poskytuje mladým lidem poradenství a doprovod.
- Program ekonomické podpory. Cílem je, aby mladí dospělí v péči měli zajištěný potřebný příjem k jejich osamostatnění. Program funguje na bázi udělování grantů, které se váží na „individuální pracovní plán“ a jsou odborně sledovány (supervidovány). V roce 2011 bylo uděleno průměrně 452 grantů za měsíc.
- Právní doprovod a mediační program, který má za cíl poskytnout doprovod, poradenství a informace k tématům, která mají mladí lidé, odborníci a spolupracovníci. Cílem je podpora mladých lidí na cestě k autonomii prostřednictvím přímé podpory a osobní asistence. Současně je jim nabízena plná odpovědnost za proces osamostatňování. V roce 2011 se programu zúčastnilo 585 mladých lidí.

⁵⁶ Informace jsou dostupné z: www.gencat.cat/benestarsocialifamili.

Systémová řešení lze vyvíjet i **na obecní úrovni**. Jako příklad lze uvést **KidS, Komunitní služby pro mladé lidi ve věku 16 až 21 let** v Kolíně nad Rýnem ve Spolkové republice Německo.⁵⁷ Protože většina mladých lidí opouštějících systém náhradní péče nemá podpůrnou sociální síť nebo blízkou doprovázející osobu, je cílem tohoto projektu zprostředkovat mladému člověku, který opouští péči, dlouhodobý kontakt s klíčovým pracovníkem. Poté, co strávil mladý člověk mnoho let v ústavní péči nebo pěstounské péči, potřebuje následně poradenství a asistenci při získávání vzdělávání, při přípravě a rozvoji individuálního plánu, zvládání problémů jako je zneužívání návykových látek nebo dluhů a praktických aspektů života, jako je praní prádla, vaření a úklid. KidS poskytuje odbornou podporu přesně dle individuálních potřeb klienta.

Obecní sociální služba vyhodnocuje a posuzuje rozsah podpory pro mladé dospívající, v případě potřeby i ve spolupráci s dalšími službami a odborníky. Následně rozhoduje o nejvhodnějším typu služby pro mladého člověka na základě různých kritérií, mezi která patří míra samostatnosti, dosažené vzdělání nebo vyučení, sociální síť a schopnost zvládat každodenní život. KidS poskytují 3 hlavní služby:

- **Mobi** – služba bydlení, ve které mladí lidé žijí ve svém vlastním bytě; zaměřuje se na mladé lidi ve věku od 17 let.
- **INSPE** – služba bydlení, ve které mladí lidé žijí v různých prostředích (byt, ubytovna, s přáteli); zaměřuje se na mladé lidi ve věku od 16 let v krizové životní situaci.
- **SelMa** – služba bydlení pro dívky ve věku od 16 let, podporované bydlení až do doby, kdy jsou schopny žít samostatně.

⁵⁷ Informace jsou dostupné z: www.stadt-koeln.de/2/kind-jugend/kids.

Úspěšné zvládnutí programu se posuzuje podle schopnosti mladého člověka být nezávislý, provozovat domácnost a zvládat rozpočet, budovat osobní vztahy a být začleněn do společnosti.

4.2. Další služby a podpůrné programy

Vedle systémových řešení péče o cílovou skupinu, na níž se zaměřuje tato analýza, je v zahraniční nepřeberné množství různých služeb a podpůrných programů. Vedle vládních a samosprávných iniciativ vzniká řada aktivit na podporu mladých lidí opouštějících náhradní péči z iniciativy nestátních subjektů.

Jako příklad komplexního přístupu lze uvést **službu polozávislého bydlení**, kterou jako ucelený program poskytují SOS dětské vesničky v různých zemích (například v Pobaltí, ve Francii atd.) Jako příklad dobré praxe je samotnou organizací uváděno polozávislé bydlení *Maison Claire Morandat* v severní Francii (v kraji Nord-Pas-de-Calais), které funguje od roku 1986⁵⁸. Jeho celková kapacita je 37 dívek a chlapců ve věku od 16 do 21 let. Každý mladý člověk bydlí ve svém vlastním bytě. 8 garsonek umožňuje přímý dohled nad každodenními činnostmi, 29 bytů pro starší mladé lidi je začleněno do sociální sítě v blízkém okolí sídla organizace. Mnozí z těchto mladých lidí byli před příchodem do polozávislého bydlení nuceni opustit školský systém nebo byli vyloučeni z projektů na zprostředkování zaměstnání. Potýkají se s komplexem problémů: potíže s učením, narušené vztahy, fyzické zneužívání v minulosti atd. Někteří z těchto mladých lidí jsou tzv. nezletilí cizinci bez doprovodu. Mladí lidé mohou „využívat jistotu strukturovaného prostředí, které jim pomáhá úspěšně plnit osobní plán a poskytuje podporu při postupném přechodu k nezávislosti a sociálnímu začleňování“. Zpočátku jsou ubytováni v budově s garsonkami nebo společného bydlení, potom přecházejí do bytů, v nichž zůstávají až do svého odchodu.

Služba funguje na bázi „přenosných“ nájemních smluv. Poskytovatel služby nejprve uzavře s majitelem bytu smlouvu o nájmu bytu a mladý člověk je ustanoven jako podnájemník, dokud po skončení podpory nepřejde nájem na jeho

⁵⁸ *Příprava na nezávislý život*. SOS Children's Villages International. 2009.

nebo její jméno.⁵⁹ Přenosné nájemní smlouvy se ukázaly jako flexibilní možnost reakce na získání bydlení, které je pro mnohé mladé lidi problematické.

Dalším z příkladů nestátních služeb pro mladé dospělé je **portugalské sociální centrum** *Centro Social Convívios Fraternos*⁶⁰, jehož cílem je sociální začlenění a životní formace mladých lidí s různými problémy v sociální či psychické oblasti. Zajímavostí je, že služba přijímá nejen mladé dospělé, ale i starší klienty (až do 45 let věku). V současnosti se více zaměřuje také na skupinu dospívajících mladých lidí ve věku mezi 14 až 18 roky. Posláním této služby je podporovat mladé lidi, kteří jsou v ohrožení, sociálních nebo rodinných konfliktech kvůli „problémovému“ chování (to však může být způsobeno psychickým onemocněním) a spolupracovat na jejich kulturním, vzdělávacím, profesním, občanském a duchovním rozvoji. Podílí se rovněž na terapiích a léčbě. Pro zařazení do programu jsou stanovena čtyři základní pravidla:

- Dodržovat interní pravidla a motivovat ostatní mladé lidi ve službě k jejich dodržování.
- Je přísně zakázáno konzumovat nebo držet drogy, alkoholické nápoje nebo zneužívat léky.
- Nezbytný a povinný je vzájemný respekt mezi mladými lidmi navzájem a mezi mladými lidmi a profesionálními pracovníky.
- Mladý člověk má spolupracovat s týmem pracovníků, naplňovat cíle terapeutického procesu.

Na dovednosti mladých lidí se zaměřuje **neformální vzdělávací program připravující děti na odchod z ústavní péče** na Slovensku *Správne vyštartovať*

⁵⁹ Tamtéž.

⁶⁰ Informace o tomto sociálním centru a jeho službách jsou dostupné z: <http://csconviviosfraternos.wixsite.com/projetoreconstruir/>. Název centra je odvozen od farnosti, kde byly v roce 1968 zahájeny první aktivity na podporu mladých lidí

do života.⁶¹ Na Slovensku žije v dětských domovech přibližně 5 000 dětí, ze 70 % jde o Romy. Po odchodu z ústavní péče čelí mladí lidé mnoha výzvám, například hledání práce a bydlení, budování podpůrné sociální sítě, nakládání s finančními prostředky a v případě Romů také špatnému zacházení, diskriminaci a riziku, že se stanou obětí obchodu s lidmi. Společnost *Úsmev ako dar* spustila ve spolupráci s řadou partnerů z oblasti veřejných služeb a nestátního neziskového sektoru neformální vzdělávací program *Správne vyštartovať do života*, který sestává ze dvou třídních školících setkání v průběhu šesti měsíců.

Program chce mladé lidi podporovat v získávání dovedností, které jsou nezbytné k překonávání výzev a samostatnému kvalitnímu životu po odchodu z ústavní péče. Vzdělávání realizují sociální pracovníci z domů na půli cesty, kteří mají přímou zkušenost s prací s mladými lidmi v tomto náročném přechodovém období. Učení probíhá zážitkovou formou, což znamená, že se účastníci učí prostřednictvím vlastní aktivní zkušenosti, interakcí, hraním rolí a reflexí, spíše než pasivními metodami. Toto mladým lidem umožňuje vyjadřovat emoce a učit se jeden od druhého. Aktivita jsou navrženy tak, aby podporovaly samostatnost prostřednictvím zlepšení vědomí sebe sama, komunikačních schopností, vědomí etnické identity a praktických dovedností. Všichni účastníci také dostávají manuál *Správne vyštartovať do života*, aby se k němu mohli v budoucnu vracet. Díky účasti na programu rozvinuli mladí lidé psychologickou vyspělost a schopnosti potřebné k samostatnému životu, jako například vědomí sebe sama a sebevyjádření, schopnost přijmout zodpovědnost a být aktivnější a přijetí sebe sama i druhých. Účastníci zmiňovali pozitivnější přístup k „posunutí se dál”. Program ukázal, že mladí lidé potřebují podporu, aby byli aktivnější a měli na svůj nový život pozitivní náhled, zejména ve vztahu k hledání práce. Bez školení by mohli zůstat pasivními, protože byli velmi dlouho závislí na ostatních. Zásadními úspěchy bylo učení se pozitivnímu vztahu k romské identitě, porozumění své etnické identitě a budování pozitivního sebehodnocení, protože jejich role je důležitá pro sociální a pracovní začlenění. Dětské domovy v tomto ohledu

⁶¹ *Roma Matrix Příručka dobré praxe*. 3. Práce s dětmi opouštějícími ústavní péči. Roma Matrix 2015. Dostupné z: <http://www.igrs.cz/cs/knihovna>.

v minulosti udělaly velmi málo práce, pokud vůbec nějakou, a tak romským dětem scházelo porozumění vlastní kulturní identitě, včetně těžkostí, kterým mohou čelit, až budou samostatné. Manuál a kazuistiky vytvořené pro *Správne vyštartovať do života* mají pomáhat sociálním pracovníkům tak, aby mohli v budoucnu poskytovat podporu šitou na míru. Partnerská spolupráce s úřady a sociálními pracovníky si klade za cíl zkvalitnit v dlouhodobém horizontu nad rámec tohoto projektu podporu dětí, které opouští ústavní péči.

Na **mladé Romy odcházející z ústavní péče** se zaměřuje rovněž program nácviku dovedností potřebných pro život v Rumunsku (Bukurešť).⁶² V Rumunsku se situace dětí v ústavní péči v posledních letech oproti předchozímu stavu zlepšila. Mladí lidé, kteří systém opouštějí, nicméně i nadále čelí mnoha výzvám, chybí jim dovednosti a přístup k potřebným službám a více jim hrozí špatné zacházení a využívání. Rumunská asociace romských žen uzavřela partnerskou dohodu s místní správou o vzdělávání dětí, které odcházejí z ústavní péče. Byly navrženy konkrétní kurzy osobního vzdělávání, které se konají v místních ústavech pro děti a využívají neformální výukové přístupy. Absolventi školení si osvojují řadu dovedností potřebných pro život, jako například komunikační dovednosti, týmovou práci, znalost sebe sama, vůdčí schopnosti, sebedůvěru, sociální dovednosti, vědomí pohlavní identity, porozumění diskriminaci apod. Každý účastník obdrží tištěný manuál s informacemi, které by měly rozšiřovat to, co se naučil na kurzu. Tito mladí lidé jsou díky kurzu lépe připraveni a podpořeni na startu vlastního samostatného života. Účastníci oceňují zejména praktickou formu nácviku životních dovedností a to, jak jsou teď schopni nahlížet na nové možnosti a alternativy své vlastní budoucnosti. Iniciátor vzdělávání, rumunská asociace romských žen, zůstává s účastníky v kontaktu.

Podobně je zaměřen program realizovaný Asociací mladých psychologů v sousedním Bulharsku (ve městě Varna). Jeho cílem je **zdokonalování komunikačních schopností** k hladšímu přechodu k samostatnému životu.⁶³

⁶² Tamtéž.

⁶³ Tamtéž.

Program je zaměřen na dospívající mladé lidi, kteří mají závažné nedostatky v dovednostech potřebných pro život, komunikační problémy a problémy s jazykem (jde o romské děti) a gramotností. Nezisková organizace usiluje o posílení životních dovedností a komunikace mladých lidí před jejich odchodem z ústavní péče. Jsou realizovány aktivity v malých skupinkách na týdenní bázi, přičemž v práci mezi setkáními pokračují s přiděleným vzdělávacím asistentem. Setkání pokrývají několik rozdílných tematických oblastí včetně workshopů na citlivá témata, jako je například riziko obchodu s lidmi. Rozhovory o takto citlivých tématech jsou v rámci skupin velice náročné, ale postupně narůstá důvěra a odvaha účastníků, kteří se stávají aktivnějšími a více vyjadřují své názory. Formát malých skupin umožňuje upevňovat důvěru a vazby, které dětem v ústavní péči často chybí, a pomáhá zvládat strachy a úzkost spojené s odchodem z ústavní péče.

Další oblastí podpůrných aktivit pro mladé lidi opouštějící náhradní péči jsou **vrstevnické (peer) a mentoringové programy**. Zřejmě nejznámější aktivitou tohoto typu je program *Big Brothers Bis Sisters*, který vznikl ve Spojených státech a postupně se rozšířil i do evropských zemí.⁶⁴ Tento program je založen na principu *one to one*, kdy se jednomu mladému člověku věnuje starší dobrovolník (mentor). Za přínosnou formu mentoringu je považován také vrstevnický mentoring (*peer mentoring*), kdy není věkový rozdíl mezi spolupracujícími mladými lidmi příliš výrazný.⁶⁵ Systémový projekt obecně prospěšné společnosti SKP-CENTRUM, o.p.s. je zaměřen především na spolupráci odborníků (není koncipován jako mentorský program). Při nastavování přímé práce s cílovou skupinou dospívajících mladých lidí nebo mladých dospělých opouštějících náhradní rodinnou péči je však vhodné zvažovat i potenciál mentorských a vrstevnických programů, případně zapojování organizátorů těchto programů do sítě spolupráce.

⁶⁴ Program je realizován i v České republice pod názvem Pět P (péče, prevence, podpora, přátelství, pomoc). Bližší informace jsou k dispozici z: <http://petp.cz/>.

⁶⁵ O metodě mentoringu viz BRUMOVSKÁ, Tereza – MÁLKOVÁ SEIDLOVÁ, Gabriela. *Mentoring. Výchova k profesionálnímu dobrovolnictví*. Praha: Portál, 2010.

5. Otázka přenositelnosti zahraniční praxe do podmínek České republiky

5.1. Úvod

Z výše uvedených příkladů zahraničních systémů návazné péče a služeb pro mladé dospělé vyplývá, že existuje několik hlavních tematických okruhů, na něž se tyto systémy soustřeďují a které podstatným způsobem ovlivňují další život mladého člověka. Jde o tyto okruhy:

1. Příprava a doprovázení do dospělosti
2. Přístup ke vzdělání a pracovnímu uplatnění
3. Bydlení
4. Hmotná pomoc
5. Zdraví
6. Vztahy a širší sociální prostředí

Jde o kombinaci dovedností mladého člověka, aby mohl žít plnohodnotným samostatným životem, ale zároveň vytvoření podmínek („infrastruktury“) pro tuto samostatnost. Klíčovou roli osobnostních dovedností potvrzují i mezinárodní výzkumy zabývající se dětmi odcházejícími z náhradních typů péče.⁶⁶ Jednou z těchto dovedností je „odolnost“, která je definována jako „schopnost, díky níž dokáží někteří mladí lidé najít uplatnění v životě, přestože pocházejí ze znevýhodňujícího prostředí, prodělali různé problémy nebo museli čelit nepřízní osudu, a navzdory tlakům, pod nimiž se nachází. Odolnost znamená překonávat překážky, zvládat problémy a zotavit se z nepřízně osudu.“

5.2. Příprava a doprovázení do dospělosti

Všechny popsané příklady zahraniční praxe i citované standardy kladou důraz na **průběžnou přípravu mladého člověka na samostatnost**. V České republice lze (přirozenou cestou) tuto přípravu zajistit zejména v podmínkách náhradní rodinné péče. Podle výše citovaných mezinárodních výzkumů mladí lidé, kteří byli umístěni ve stabilním prostředí s dobrou kvalitou péče, dosahují pozitivních výsledků s větší pravděpodobností než jedinci, kteří se často stěhovali, a péče o ně byla přerušovaná. Náhradní rodinná péče mladému člověku umožní navázat pevné citové vztahy s pečující osobou, dává mu pocit jistoty a přispívá k dosahování pozitivních výsledků v oblasti vzdělávání a později v zaměstnání.

Současné nastavení institucionální péče, která probíhá zpravidla ve velkých zařízeních s „pobytovým“ režimem (přesný rozvrh aktivit, zajišťování stravování, praní prádla, úklidu atd., bez většího zapojení mladého člověka atd.), však soběstačnost mladých lidí neposiluje, resp. je často kontraproduktivní a vede k dlouhodobé závislosti na sociálním systému nebo k náhlému „propadu“ mladého člověka po opuštění ústavu. Návazné aktivity nestátních organizací (domy na půli cesty, podpůrné služby atd.) se pak vyznačují malou mírou efektivity, neboť pracují s klienty, u nichž nedošlo k rozvoji potřebných kompetencí (resp. došlo

⁶⁶ STEIN, M. (2009).

k jejich institucionalizaci). Za institucionální prostředí je přitom ve vyspělých sociálních systémech považováno prostředí vykazující následující znaky⁶⁷:

- život ve skupině zpravidla čítající nejméně pět osob,
- péče poskytovaná 24 hodin denně, sedm dní v týdnu mimo domov,
- péče ve speciálně navržených či určených zařízeních,
- v zařízení se starají pracovníci bez příbuzenského vztahu ke klientům, o které se starají, (pracovníci zařízení nemají příbuzenský vztah ke klientům, ...
- zařízení se zpravidla řídí stanovenými nebo písemnými pravidly a postupy,
- péče je spojena s omezeným kontaktem s rodinami.⁶⁸

Jde o zásadní znevýhodňující faktory, s nimiž je třeba při nastavování jakéhokoli systému návazné péče počítat. Ve srovnání s vrstevníky disponujícím funkčním rodinným zázemím se musí většina mladých lidí odcházejících z náhradní péče mnohem dříve vypořádat s problémy a převzít zodpovědnost za velké změny ve svém životě (zrychlení přechodu k dospělosti). To představuje překážku v procesu získávání odolnosti, protože je jim tak odepřena psychologická příležitost a prostor na něco se zaměřit (zabývat se problémy postupně, v době, kdy přicházejí, a tak, jak se s problémy přechodu vyrovnává většina ostatních mladých lidí). V žádných podpůrných programech proto nelze počítat s „rychlými“ výsledky, resp. nelze očekávat, že návazná pomoc poskytovaná v řádech měsíců zvýší odolnost mladého dospělého a nahradí deficit v oblasti jeho dovedností a kompetencí, který předtím vznikl dlouhá léta. Je tedy nutno počítat s dlouhodobějšími formami podpory (emoční i praktické) a zejména s plánováním a pozvolným osamostatňováním dlouho před dosažením zletilosti. Je nutno vytvořit dostatek prostoru pro to, aby se mladí lidé mohli se změnami postupně psychicky

⁶⁷ Tato definice je pro české prostředí velmi důležitá, neboť mnohé ze zařízení, která by byla v zahraničí považována za „velkokapacitní“ jsou v České republice označována jako „zařízení rodinného typu“.

⁶⁸ V zahraniční praxi jsou za velká pobytová zařízení (institucionální péči) považovány pobytové služby s kapacitou 10 a více osob. K tomu více viz: DELAP, E. (2011).

vyrovnávat. Je také třeba přiznat jim právo na neúspěch. U mladých lidí z funkčního prostředí pomůže překlenout případné neúspěchy a překážky rodina. U mladých dospělých bez tohoto zázemí mohou mít tyto problémy fatální následky (vyřazení z podpůrného programu, ztráta bydlení, ztráta zaměstnání atd.).

Příprava na odchod z péče by měla být plánovaná za účasti různých aktérů (nejenom jako izolovaná aktivita zařízení). Do plánování a řešení problémů by měl být zapojován i dospívající mladý člověk. Součástí rozvoje dovedností by měly být schopnosti postarat se sám o sebe (osobní hygiena, strava a zdraví, nakupování, vaření a úklid), vztahové dovednosti (viz samostatná kapitola), tj. zvládání formálních a neformálních vztahů atd. K přípravě by se mělo „přistupovat z celostního hlediska a stejnou důležitost přikládat praktickým, emočním a interpersonálním dovednostem.“⁶⁹ Otázkou je, zda projekt realizovaný nestátní neziskovou organizací dokáže změnit podmínky poskytované péče ve spolupracujících zařízeních. Určitou výhodou je, že ústavní zařízení zřizovaná Pardubickým kraje jsou zapojena do procesu transformace, plánuje se proto změna charakteru poskytované péče včetně zřizování startovacích bytů atd. Ze zahraničních příkladů jsou z tohoto pohledu inspirativní služby tzv. polozávislého bydlení, které se vyznačuje různými stupni samostatnosti (od služby typu dům na půli cesty, přes podnájemní až k samostatnému nájemnímu bydlení mladého dospělého). Z hlediska využívání komunitních zdrojů je zajímavý přístup popsany v části věnované Nizozemí, kde je sociální práce přenášena do běžného komunitního prostředí, škol atd.

Dalším zásadním rozdílem mezi zahraničními systémy popsány v této analýze a situací v České republice je diskontinuita mezi veřejnými orgány, které poskytují dospívajícím mladým lidem a mladým dospělým pomoc. Zatímco v zahraničí pokračuje v práci s mladým dospělým orgán ochrany dítěte, v České republice je pravomoc orgánu sociálně-právní ochrany ohraničena dosažením zletilosti. Sociální pracovník, který až doposud s dospívajícím mladým člověkem pracoval,

⁶⁹ STEIN, M. (2009).

svou činnost zpravidla ukončuje⁷⁰. Jedinou výjimkou je sociální kuratela pro děti a mládež, která může (byť jde rovněž o činnost orgánu sociálně-právní ochrany dětí) doprovázet (s jejím souhlasem) i zletilou osobu. Ta se však týká pouze omezeného okruhu mladých lidí, kteří se dopustili určitého protiprávního jednání. Řešení tohoto stavu leží na klíčovém orgánu sociální pomoci, jímž je obecní úřad obce s rozšířenou působností. Orgánem sociálně-právní ochrany dětí je totiž „celý“ obecní úřad obce s rozšířenou působností (byť agendu ochrany dětí vykonává pouze omezený okruh určených pracovníků). Jde o tentýž úřad, který poskytuje pomoc osobám v nepříznivé sociální situaci podle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách a vykonává sociální práci ve vztahu k osobám v hmotné nouzi (zde se zapojují i další, tzv. pověřené úřady). Jde tedy spíše o nastavení spolupráce mezi jednotlivými sociálními pracovníky, kteří sice vykonávají rozdílnou agendu, ale působí v rámci jednoho obecního úřadu obce s rozšířenou působností (a často i v rámci jednoho odboru tohoto úřadu). V úvahu připadá i možnost takového organizačního uspořádání, které umožní kontinuitu sociální práce vykonávané v rámci sociálně-právní ochrany dětí a návazné sociální práce s mladými dospělými.⁷¹

5.3. Přístup ke vzdělání a pracovnímu uplatnění

Standardy *Quality4Children* stanoví orgánům ochrany dětí úkol zajistit, aby dítě či mladý dospělý měli přístup k optimálnímu vzdělání. Nejenom v České republice představuje otázka přístupu mladých lidí vyrůstajících v institucionální péči ke vzdělání zásadní problém. Výzkumy a studie týkající se mladých lidí, kteří odcházejí z náhradní péče, trvale ukazují nižší úroveň dosahovaného vzdělání a využití možnosti dalšího vzdělání po ukončení minimální povinné školní docházky ve srovnání s jinými mladými lidmi. Výzkumy předložily i důkazy o tom, že mladí

⁷⁰ Je určitým paradoxem, že právní úprava přitom umožňuje mimo jiné prodloužení ústavní výchovy rozhodnutím soudu až do 19 roku věku. Po dosažení zletilosti však orgán sociálně-právní ochrany dětí nevykonává ani dohled na takto nařízenou ústavní výchovu.

⁷¹ V této souvislosti se může objevit argument o podmínkách naplňování standardů kvality sociálně-právní ochrany dětí, podle nichž musí být pozice sociálního pracovníka vyhrazena výlučně pro činnosti vykonávané v rámci sociálně-právní ochrany (kritérium č. 4c přílohy č. 1 prováděcí vyhlášky k zákonu o sociálně-právní ochraně dětí). Je však nutno upřednostnit principy kontinuity sociální práce před čistě formalistickým výkladem.

lidé, kteří prošli několika místy péče, dokáží dosáhnout úspěchu ve vzdělání, pokud zůstanou ve stejné škole a udrží si kladné přátelské vztahy a kontakty s učiteli, kteří jim pomáhají. Příležitost ke změně může nabídnout i škola či samo zařízení poskytující péči (otevřít dítěti dveře k účasti v různých volnočasových nebo nepovinných školních aktivitách, které mu mohou přinést nová přátelství a další možnosti jako rozvoj kompetencí a emoční zralosti).

V případě dospívajícím mladých lidí vyrůstajících v náhradní péči je nutno otázku vzdělání (která ovlivňuje i jejich další pracovní uplatnění) řešit s velkým časovým předstihem, tj. již v době plnění základní školní docházky. V první řadě jde o úsilí o začlenění mladého člověka do běžného vzdělávacího procesu (jak prokázala řada výzkumů, zařazení dítěte do speciální školy má zásadní dopad na celé jeho další vzdělávání⁷²). Dále jde o motivaci k dosažení co nejvyšší úrovně středního a případně i vysokoškolského vzdělání. V rámci týmu, který řeší situaci dospívajících mladých lidí, jde především o roli tzv. doprovázejících organizací u dětí vyrůstajících v náhradní rodinné péči a pobytových zařízení u dětí umístěných do ústavní výchovy. Zároveň jde vždy zároveň o práci s vlastními rodiči dítěte (volba školy je tzv. podstatnou záležitostí v životě dítěte, o níž rozhodují podle § 877 odst. 2 občanského zákoníku⁷³ rodiče dítěte, pokud soud jejich rodičovskou odpovědnost neurčil jinak).⁷⁴

Systém návazné péče však musí počítat i s případy mladých lidí, jimž se nepodařilo z různých důvodů dosáhnout vyššího vzdělání (vyrůstali například ve výchovném ústavu a byli odkázáni na omezenou nabídku učebních oborů těchto zařízení). V těchto případech je nutná spolupráce se zaměstnavateli, Úřadem práce ČR, školami a dalšími vzdělávacími programy při rekvalifikačních programech a programech dalšího vzdělávání. Jako inspirace mohou sloužit

⁷² Viz například: <http://www.inkluzi.upol.cz/portal/tag/vyzkumy/>.

⁷³ Zákon č.89/2012 Sb., občanský zákoník.

⁷⁴ Jde zejména o děti vyrůstající v pěstounské péči. Pokud je nařízena ústavní výchova, může i o podstatných záležitostech v životě dítěte rozhodovat ředitel zařízení, pokud je to v zájmu dítěte.

programy ze zemí, kde je obecně problematický vstup mladých lidí na trh práce (například španělský program *Via laboral*).

5.4. Bydlení

V naprosté většině příkladů dobré praxe ze zahraničí se často objevovalo zajištění různých forem bydlení jako nezbytné podmínky pro pomoc mladému člověku při jeho osamostatňování. Jde o základní „infrastrukturní“ podmínku pro úspěšnou sociální práci. V České republice na rozdíl od jiných evropských zemí neexistuje systém sociálního bydlení, což výrazně limituje možnosti pomoci (nejen) mladým lidem. Klíčová je především role obcí, které ve většině případů disponují alespoň omezeným bytovým fondem. V zahraničí nejsou výjimkou případy, kdy je vlastníkem nebo nájemce bytů nestátní subjekt, který ho dále poskytuje za určených podmínek mladému dospělému. Je však důležité, aby toto přechodné bydlení směřovalo k bydlení trvalému. Inspirativní je příklad Francie, kde je nejen platnou právní úpravou zajištěno alespoň základní právo na slušné bydlení, ale je rovněž veřejnou správou nebo službami poskytována na základě smlouvy s klientem pomoc při hospodaření s finančními prostředky (včetně sociálních dávek), přičemž prioritou je úhrada nájemného a dalších nákladů spojených s bydlením.

Lze předpokládat, že na základě vyhodnocení potřeb a dovedností mladého dospělého bude zjištěno, že zajištění bydlení bude nutno doprovázet další podporou směřovanou do oblasti souvisejících kompetencí (vedení domácnosti, hospodaření s finančními prostředky atd.). Spolu s poskytnutím bydlení je tedy nutno zároveň plánovat sociální práci, která by však měla směřovat k čím dál větší životní autonomii mladého dospělého. Poskytnutí bydlení může být přitom vnímáno jako důležitý motivační prvek.

5.5. Hmotná pomoc

Dlouhodobá hmotná pomoc pro mladé dospělé, kteří vyrůstali v náhradních typech péče, je v současné době vázána na pokračování přípravy na budoucí povolání (dokončení studia na střední škole a pokračování na vyšší odborné nebo vysoké

škole). Jde o přídavky na děti, daňové úlevy pro pečující osoby, ale i úhradu pokračující náhradní péče.⁷⁵

Mladí lidé opouštějící náhradní péči, kteří nepokračují v dalším vzdělávání, jsou v České republice podpořeni jednorázovou finanční částkou. U dětí vyrůstajících v náhradní rodinné péči jde o dávku „příspěvek při ukončení pěstounské péče“ ve výši 25 000 Kč podle § 47h zákona o sociálně-právní ochraně dětí. Mladým lidem vyrůstajícím ve školských zařízeních pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy je poskytována pomoc podle § 33 zákona o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních⁷⁶, a to buď ve formě peněžitého příspěvku až do výše 25 000 Kč nebo věcné pomoci (například vybavení). Zákon dále ukládá zařízení poskytnout ve spolupráci s orgánem sociálně-právní ochrany dětí poradenskou pomoc se zajištěním bydlení a práce (mladému dospělému pak má být i po opuštění zařízení k dispozici poradenská pomoc při řešení tíživých životních situací).

V obou případech (jak u náhradní rodinné péče, tak ústavní výchovy) jde o jednorázovou výplatu dávky nebo poskytnutí materiální pomoci. Zejména v případě ústavní výchovy, kde dospívající mladý člověk hospodařil maximálně se svým kapesným v řádech stovek korun měsíčně, jde o první významnou částku, kterou má samostatně k dispozici. V rámci plánování podpory je proto u osob zařazených do následné péče potřeba řešit i otázku hospodaření s těmito prostředky (existuje riziko, že mladý člověk o tyto finanční prostředky přijde nebo je využije nevhodným způsobem). V České republice (na rozdíl například od Polska) neexistuje možnost postupného uvolňování finančních prostředků, po dohodě s mladým dospělým však lze v této otázce poskytovat doprovázení a

⁷⁵ Nejde přitom již o ústavní výchovu, kterou je možno nařídit nejdéle do 19. roku věku, ale o tzv. dobrovolný pobyt na základě smlouvy mezi mladým dospělým a zařízením; ani o péči pěstounskou, která končí dosažením zletilosti (pro soužití mladého dospělého a jeho bývalých pěstounů neexistuje speciální označení, někdy se nepřesně hovoří o pokračování pěstounské péče).

⁷⁶ Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů.

poradenství. Součástí tohoto poradenství by mělo být i téma dalších hmotných nároků, zejména u osob, které prozatím nenašly pracovní uplatnění (dávky státní sociální podpory, dávky pomoci v hmotné nouzi včetně mimořádné okamžité pomoci atd.). Také zde bude významným tématem motivace, protože současné nastavení sociálních dávek vázané na výši příjmu není příliš motivační (prostředky získané výdělečnou činností mohou vést ke snížení nebo ztrátě nároku na dávky).

5.6. Vztahy a širší sociální prostředí

Velká pozornost je při práci s dospívajícími mladými lidmi a mladými dospělými věnována oblasti vztahů. Nejde jen o vztahy k dalším osobám, ale i k vlastní osobě, resp. pozitivnímu pocitu identity. Jde mimo jiné o znalost a pochopení rodinného prostředí a vlastní minulosti. Důležité jsou rovněž zkušenosti s tím, jak je vnímají druzí lidé a jak na ně reagují. A konečně, jak vidí sami sebe a své možnosti ovlivnit a utvářet vlastní životní cestu. Je vhodné identifikovat a zapojit do podpory mladého člověka všechny „důležité“ osoby (důležité proto, že k nim má mladý člověk vytvořen určitý vztah). Je nutno vzít v potaz nejen osoby, u nichž může mladý dospělý vyhledat pomoc, ale i osoby, které pro něj mohou být z různých důvodů ohrožující.

Při sociální práci s mladými dospělými je nutno věnovat otázce jejich kvalitní vztahové sítě mimořádnou důležitost. Je totiž předpokladem „udržitelnosti“ opatření popsaných v přechozích kapitolách (pracovní uplatnění, udržitelné bydlení atd.) a zvyšování již zmíněné „odolnosti“ mladého dospělého.⁷⁷ Ze zahraničních zkušeností lze využít například celostní přístup k řešení potřeb mladého člověka uplatňovaný ve Velké Británii, který uvedenou oblast zahrnuje.

5.7. Data o mladých dospělých a jejich dalším vývoji

Současný systém výkaznictví v oblasti ochrany dětí a mladých lidí v České republice sleduje zejména cílovou skupinu dětí, jimž je poskytována sociálně-právní ochrana (výkazy zpracovávány orgány sociálně-právní ochrany dětí, školská statistika atd.), tedy (až na výjimky) údaje o osobách do 1 roku věku. K dispozici jsou pouze dílčí (souhrnné) údaje, z nichž některé jsou sbírány i na

⁷⁷ STEIN, M. (2009).

evropské úrovni a umožňují tedy určité srovnání situace v České republice v mezinárodním kontextu (například údaje o počtu mladých lidí ve věku od 15 do 30 let, kteří nejsou ani zaměstnáni ani se nevzdělávají).⁷⁸ Není k dispozici systém obdobný například Národní databázi o mladých lidech v přechodové fázi ve Spojených státech amerických (*National Youth in Transition Database*, NYTD)⁷⁹, která shromažďuje informace o dívkách a chlapcích v pěstounské péči, včetně jejich pohlaví, rasy, etnického původu, data narození a podrobností o pobytu u pěstounů. V databázi jsou rovněž uloženy údaje o tom, **jak se žije mladým lidem, kteří dosáhli plnoletosti a museli pěstounskou péči opustit**. Jednotlivé federální státy začaly se sběrem údajů v roce 2010 a první sada dat byla předložena v květnu 2011.

Při realizaci systémového řešení péče o mladé dospělé na regionální i místní úrovni je však nutno určitými informacemi disponovat. Jen částečně lze získávání těchto dat nahrazovat jednorázovými analýzami. Pro úvodní aktivity systémových projektů zaměřených na zlepšení situace mladých lidí opouštějících náhradní péči je „poziční“ analýza spočívající ve zhodnocení situace a potřeb cílové skupiny a dostupných zdrojích nezbytná. Stejně důležité jsou však údaje o výsledcích návazné péče a jednotlivých služeb (například údaje o zvýšení kvalifikace; počtu osob, jimž se podařilo nalézt zaměstnání, bydlení atd.). Současný systém sběru dat získávání a následné vyhodnocování těchto informací neumožňuje. V rámci realizovaných je tak vhodné řešit i otázku získávání informací (se souhlasem osob z cílové skupiny) a stanovení kritérií pro hodnocení efektivity a účinnosti jednotlivých intervencí a služeb.

⁷⁸ Informace jsou dostupné z:
http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=edat_lfse_20.

⁷⁹ Informace o databázi jsou dostupné například z:
<https://www.acf.hhs.gov/cb/resource/about-nytd?page=all> [cit. 2017-05-09], a z řady dalších specializovaných stránek o fungování programu v jednotlivých federálních státech.

6. Závěr

Ze zahraničních příkladů systému návazné péče o mladé dospělé vyplývá několik základních zjištění:

1. Před nastavováním jakéhokoli systému návazné péče je třeba disponovat informacemi o potřebách mladých lidí a dostupných zdrojích pro řešení jejich situace a potřeb. Je třeba znát i názory mladých lidí na poskytované formy pomoci a jejich skutečný přínos (tato otázka bude řešena v rámci další aktivity projektu, kterou je „analýza systému náhradní péče a potřeb mladých lidí“).

2. Příprava na samostatný život je zahájena s dostatečným předstihem před dosažením zletilosti, resp. služby náhradní péče (rodinné i institucionální), které jsou ve vyspělých sociálních systémech koncipovány tak, aby dospívající mladý člověk získával potřebné kompetence pro vedení samostatného života. Součástí těchto systémů je silný preventivní systém, který přispívá k tomu, aby byl snižován počet mladých lidí procházejících náhradními formami péče.
3. Pomoc mladým lidem je postavena na celostním a multidisciplinárním přístupu. Je uplatňován integrovaný (sdílený) přístup založený na spolupráci různých aktérů. Kromě odborných (profesionálních) pracovníků jsou do spolupráce zapojovány i osoby ze sociálního prostředí mladého člověka.
4. Pomoc mladému dospělému je pečlivě plánována. Plán pomoci je zpracováván ve spolupráci s mladým dospělým a jeho názor je respektován. Plán je realizován (je určena odpovědnost jednotlivých aktérů, konkrétní úkoly a termíny), průběžně vyhodnocován a v případě potřeby i revidován.
5. Nastavený systém je natolik flexibilní, že nabízí různé možnosti řešení odpovídající individuálním potřebám mladého člověka. Pozornost je věnována vyrovnávání příležitostí mladých lidí, kteří jsou z různých důvodů znevýhodněni (například z důvodu zdravotního nebo mentálního postižení, duševního onemocnění, sociálního znevýhodnění, příslušnosti k menšinám a podobně). Poskytované služby jsou kreativní, využívají moderní a inovativní metody práce.
6. Mladý člověk má k dispozici jednu kontaktní osobu (z řad profesionálních pracovníků nebo mentora), která ho provází procesem opouštění náhradní péče a návaznou péčí. Tento doprovázející pracovník disponuje zázemím odborného týmu. Často jde o case managera, který koordinuje práci s mladým dospělým.

7. Součástí pomoci je nejčastěji zajištění bydlení, podpora při dosažení co nejvyššího vzdělání, zajištění pracovního uplatnění a získání ekonomické samostatnosti. Pozornost je však věnována i psychosociálním otázkám, vztahům mladého člověka k vlastní osobě, blízkým lidem i sociálnímu prostředí. Veškeré podpůrné kroky směřují ke snižování závislosti mladého člověka na sociálním systému a pomoci ostatních.
8. Součástí systému je pravidelné hodnocení kvality péče, efektivity intervencí a služeb. Pro toto hodnocení jsou stanovena jednoznačná kritéria a jsou do něho zapojovány nezávislé subjekty i osoby z cílové skupiny.

7. Použitá literatura a další zdroje informací

Barnevernloven (norský zákon o ochraně dětí)

Bekendtgørelse af lov om social service. Konsolidovaná verze č. 1284 ze dne 17. listopadu 2015 (dánský zákon o sociálních službách)

BRUMOVSKÁ, Tereza – MÁLKOVÁ SEIDLOVÁ, Gabriela. *Mentoring*. Výchova k profesionálnímu dobrovolnictví. Praha: Portál, 2010.

Bundesgesetz über die Grundsätze für Hilfen für Familien und Erziehungshilfen für Kinder und Jugendliche (Bundes-Kinder- und Jugendhilfegesetz 2013 – B-KJHG 2013)

Code de l'action socialce et des families (francouzský rodinný zákoník)

DELAP, Emily. *Omezování pobytové péče*. Redukování, přetváření a zkvalitňování pobytové péče na celém světě. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2011. ISBN 978-80-7421-036-5.

Children in Alternative care. National Surveys. Eurochild, 2010.

Jeugtwet (nizozemský zákon o dětech a mládeži)

Lei de Proteção de Crianças e Jovens (portugalský zákon o ochraně dětí a mládeže)

Manuál pro implementaci standardů kvality sociálně právní ochrany pro orgány sociálně-právní ochrany. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí. 2014.

NOVÁK, Ondřej - PALEČEK, Jan - MATOUŠOVÁ-ŠMÍDOVÁ, Olga - VYSKOČIL, Filip – ZUMAN Jakub - BUBLEOVÁ, Věduna. *Náhradní péče o děti v Dánsku, Anglii a Walesu, na Slovensku a v Polsku*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2013.

Participatiewet (nizozemský zákon o participaci)

Quality4Chilren. Standardy pro péči o děti mimo domov v Evropě. Praha: Sdružení SOS dětských vesniček a Člověk hledá člověka o.s., 2008

Roční výkaz o výkonu sociálně-právní ochrany dětí V-20 za rok 2016

Roma Matrix Příručka dobré praxe. 3. Práce s dětmi opouštějícími ústavní péči. Roma Matrix 2015.

Sozialgesetzbuch Ahtes Buch - Kinder- und Jugendhilfe vom 26.06.1990, BGBl I S. 1163 (osmá kniha německého sociálního zákoníku)

STEIN, Mike. *What Works for Young People Leaving Care?* Ilford: Barnardos. 2004.

STEIN, Mike. *Zvyšování odolnosti mladých lidí opouštějících péči? Závěry z výzkumu*. In.: Příprava na nezávislý život. SOS Children's Villages International. 2009.

Úmluva o právech dítěte a související dokumenty. Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2016.

Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej oraz niektórych innych ustaw, (polský zákon o podpoře rodin ze dne 9. června 2011)

Všeobecný komentář Výboru pro práva dítěte č. 20 o implementaci práv dítěte během dospívání

Vyhláška č. 473/2012 Sb., o provedení některých ustanovení zákona o sociálně-právní ochraně dětí

Wet maatschappelijke ondersteuning (nizozemský zákon o sociální podpoře)

Wet Passend Onderwijs (nizozemský zákon o dostupném vzdělávání)

Zákon č. 356/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí

Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy a preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů

Zákon č. 218/2003 Sb. ze dne 25. června 2003 o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže)

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách

Zákon č. 111/2006 Sb. o pomoci v hmotné nouzi

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

Zákon č. 305/2005 Z. z., o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele